

GÉCZI LAJOS

CSANÁD MEGYE KÖZIGAZGATÁSA ÉS IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSA

A NEOABSZOLUTIZMUS ELSŐ ÉVEIBEN

Különös tekintettel

a szabadságharc bukása utáni átszervezésre

1849-1854

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

SZEGED, 1983

B 2283

ELŐSZÓ

Dolgozatunkban Magyarország történetének egy szomeru, de a kapitalista fejlődés szempontjából jelentős szakaszával foglalkozunk. Célunk az egykor nagy, de a 18. századtól kezdve kicsiny, ma már a köztudatban alig ismert, a történelem viharaiban sokat szenvedett, szétszilált majd önállóságát veszített megye igazgatástörténetének egy kis részét feltárni.

Nem láttuk célszerűnek munkánkban a szakirodalom által elfogadott szakaszolást (katonai kormányzat, provizórium, definitivum időszaka) követni, hiszen a megye igazgatásában ez kevésbé érződött.

A megye abszolútizmuskori történetét 1854. február 1-ig, a Békés megyével való egyesítésig követjük nyomon, főleg a megye közigazgatási és igazságszolgáltatási szerkezetének kialakulásával kívánunk foglalkozni.

A megye külön tanulmányt érdemlő és igénylő gazdasági életével és társadalmával nem kívánunk részletesen foglalkozni, csupán érintjük a bevezetőben.

Nem tekintjük feladatunknak e helyen a községi igazgatás kérdéseinek tárgyalását sem.

BEVEZETÉS

Csanád megye a 19. század közepén mind területét, mind népességét tekintve az ország legkisebb megyéi közé tartozott. A területe összesen kb. 30 négyzetmérföld volt, népessége pedig kb. 87000 fő.¹ A népesség azonban egyenlőtlenül oszlott meg. A kelet-csanádi pusztákon /jobbára kincstári birtokok/ egy négyzetmérföldre kb. 1630 fő népesség jutott, a battonyai járás egészében kb. 2160 fő, a makói járásban pedig majdnem 3700 fő. A Maros folyó mellett a népsűrűség még ennél is nagyobb volt. A megye átlagos népsűrűsége ekkor négyzetmérföldenként 2900 fő.

1850-ben a megye lakossága összesen 39 településen /város, falu, kertészség, puszta/ élt. A települések 61,6 %-ában 1000-nél kevesebb lakos élt, 7,7 %-ában 1001-2000, 20,5 %-ában 2001-5000, 5,1-5,1 %-ában 5001-10000 illetve 10001 fölött. A lakosság 10,9 %-a 1000-nél kisebb lélekszámú településen, 5,5 %-a 1001-2000, 26 %-a 2001-5000, 18,3 %-a 5001-10000 közötti lélekszámú településen élt, 39,3 %-a pedig 10001-nél nagyobb lélekszámú településen.²

A megye lakossága 1850 és 1857 között kb. 8,5 %-kal növekedett. Ez még akkor is jelentős, ha figyelembe vesszük az 1850. évi adatok pontatlanságát és az időközben történt szlovák bevándorlást. Az országos növekedés ebben az időszakban 4,44 % volt.³

A török háborúk alatti román, az azt követő szerb betelepülések, majd a kamara telepítései következtében a 19. század közepén Csanád megye lakosságának zömét négy jelentősebb nemzetiség tette ki: magyarok, szlovákok, románok és szerbek.

1850-ben a megye lakosságának 56,84 %-át a magyarok és cigányok, 19,45 %-át a szlovákok, 16,10 %-át a románok, 4,15 %-át a szerbek, 2,25 %-át a zsidók, 1,21 %át a németek tették ki.⁴ A 39 település közül háromban a lakosság legalább 50 %-át tették ki a románok, hétben a szlovákok, a többi település magyar többségű volt.

Vallási megoszlás tekintetében 1857-ben a lakosság 44 %-a rk., 3,2 %-a gk., 0,04 %-a örmény k., 14,8 %-a g.n.e., 0,06 %-a örmény n.e., 18,3 %-a lut. ev., 17,3 %-a ref. ev., 2,3 %-a zsidó vallású volt.⁵

A különböző nemzetiségek együttélése nem volt mentes surlódásoktól, viszályoktól. Különösen a zsidók vívták ki a lakosság többségének a haragját. 1851-ben annyira drágán árulták a sót, hogy a kerületi főispánnak kellett hatalmi szóval közbelépni, az abszolutizmus első éveiben pedig megkaparintották bérletbe azokat a földeket, amelyeket a községek béreltek korábban, és azután ugyanannak a községnek adták ki bérbe sokkal magasabb összegért.⁶ Ellentét volt a g.n.e. szerbek és a g.n.e. románok között is, különösen Csanádon, ahol a szerbek elfoglalták a románok templomát a forradalom és szabadságharc alatt.⁷

1857-ben a népszámlálás a következő társadalmi strukturát tárja elénk /az 1850. évi területet véve figyelembe/: 58 pap, 269 hivatalnok, 144 nem aktív katona, 21 tudós és művész, 14 ügyvéd és jegyző, 45 egészségügyi személy, 6492 földbirtokos, 32 ház- és járadékirtokos, 1766 gyáros és iparúzó, 319 kereskedő, 10 hajós és halász, 9717 mezőgazdasági segédmunkás,

1247 ipari segéd munkás, 201 kereskedelmi segéd munkás, 2557 másféle szolgáló, 6782 napszámos, 1213 férfi 14 éven felül, 63392 nő és gyermek.⁸ A megye lakossága ekkor: 94279 fő. Az adatok szerint a keresőnépeségnek kb. a 80 %-a mezőgazdaságból élt, iparból kb. a 14 %-a, míg kereskedelemből kb. 2,5 %-a.⁹

A növénytermesztésben főleg a gabona-, dohány- és zöldségtermesztés volt a jelentős. Dohányt főleg a pusztákon lévő kertészségek lakossága termesztett, a zöldségtermesztés főleg Makón és környékén volt jelentős. A makóiak az egész Vajdaságban és Bánságban kereskedtek zöldséggel, hagymával és paprikával.¹⁰

Az állatokat jobbra saját szükségletei kielégítésére tenyésztette a lakosság, az élőállattal való kereskedés nem volt jelentős. Szarvasmarhaállomány főleg Makón és Tótkomlóson, a lóállomány Makón, Tótkomlóson, Battonyán, Sajtényban és Nagylakon, a juhállomány pedig Makón, Tótkomlóson, Nagylakon és a kovácsházi pusztán volt jelentős. A lóállomány-nál nem vettük figyelembe a mezőhegyesi állami ménésbirtokot. A megyében 1850-ben 25032 ló, 255 öszvér és szamár, 22661 szarvasmarha és 61106 juh volt,¹¹ 1857-ben pedig 27208 ló, 6 öszvér, 29281 szarvasmarha, 41498 juh, 108 szamár, 172 kecske, 45503 sertés.¹²

Az iparosodás gyenge fokára világítanak rá a következő adatok: a megyében 1851-ben 903 mester, 180 legény, 171 tanuló volt,¹³ 1857-ben pedig 1766 iparúzó és 1247 segéd munkás.¹⁴ Az adatokból kitűnik, hogy egy iparúzóra még egy segéd munkás sem jutott, tehát az iparúzás csak a kisipar fokán állt. Az ötvenes évek elején gyár egyáltalán nem volt a megyében,

hacsak nem számítjuk annak a tornyai szeszüzenet, amely 1853-ban már 28 segéddel dolgozott.¹⁵ Makón volt két "kisebbszerű szivargyár".¹⁶ Gőzgép ekkor egy sem volt a megyében, a szomszédos Békés és Csongrád megyében már volt néhány. A kisipar jobbra csak a megye lakosságának igényeit elégítette ki. Talán legjelentősebb a különböző gyékényárak készítése volt. Ez a szegényebb népréteg egyik jövedelemforrása volt, hiszen még a Bánáton túl is kereskedtek vele.¹⁷

A kereskedők számát tekintve a megyében 1851-ben 78 mester, 15 legény és 16 tanuló volt,¹⁸ 1857-ben pedig 319 kereskedő és 201 kereskedelmi segédmunkás.¹⁹ Ebben az esetben sem jutott egy kereskedőre egy segédmunkás.

A kereskedelem jobbra a makói zsidók kezén volt. Főleg gabonát szállítottak hajóval a Maroson, a Tiszán és a Dunán az északi megyékbe is /Pest, Moson m., stb./. A Maroson jelentős volt az erdélyi fa és - bár más keretek között - a só szállítása. A megyén keresztül vezettek a Tótkomlós-Arad és a Szeged-Arad közötti fontos kereskedelmi és postautak. A kereskedelmet és a közlekedést nehezítette az a körülmény, hogy a megyében a 19. század közepén nem volt köves út.²⁰

A lakosság nagy része saját árukat /kézműipari cikkek, termények, állati termékek/ a közeli városok piacain és vásárain adta el.

A megyében ebben az időszakban nem volt kórház, bár már korábban megindult rá a gyűjtés, csak jóval később épült fel. A gyógyítást 6 orvos és 6 sebész látta el kisszámú egészségügyi személyzettel /bábák stb./. A megyében négy gyógyszer-tár volt, kevesebb /fele/ mint Békés és Csongrád megyében.

A megye vezetői a forradalom és szabadságharc előtt, alatt és után is a nemesség közül került ki.

CSANÁD MEGYE HELYZETE A CSÁSZÁRI CSAPATOK

BEVONULÁSA UTÁN

Csanád megyét a szabadságharc utolsó napjaiban foglalták el az orosz-osztrák csapatok. 1849. augusztus 4-re virradóra lépték át a megye határát és még aznap elfoglalták Makót, a megye székhelyét. Még ugyazon a napon megkezdődtek a hadsereg részére történő különböző szolgáltatások. Az elkövetkező időszakban állandóak voltak a rekvirálások és előfogatosások. Ezek a szolgáltatások a harcok befejezésével sem szüntek meg, mert ki kellett szolgálni a Csanádban és a szomszédos megyékben állomásozó orosz és osztrák csapatokat. Szeptember elején a kerületi főbiztos a császári seregek felszerelésének a szállítására naponta 100 kocsi Szegedre küldését rendelte el.¹ Ezt Temesváry István királyi biztos okt. 8-án heti 40 kocsira szállította le.² A Szegeden lévő katonaság lovai számára is kellett a megyének takarmányt szállítani, okt. 4-től 50 mázsa szénát és 25 mázsa szalmát.³ Az erre vonatkozó rendelkezést csak dec. 25-én oldja fel Szabó László főbiztosi irodaigazgató. Temesváry Gyulai Gaál Eduárd főbiztos utasítására elrendelte, hogy Szent Lászlóról /Csongrád m./ okt. 10-11-én búzát és zabot kell szállítani Nagyváradra. Ehhez összesen 200 kocsi szükséges. A zsákokat és a ponyvákat a fuvarosoknak kellett vinni.⁴ A szekerek állandóan uton voltak Szeged, Arad illetve Pékés és Csongrád megyék között. Az is előfordult, hogy a Szegedre menő szekereket a császári tisztek utközben feltartóztatták

és teljesen más munkára kényszerítették őket.⁵ A fuvarozások még novemberben és decemberben is folytatódtak.

Az egyes helységekre nézve nagy terhet jelentett a beszállásolt katonaság eltartása. Tótkomlóson például szeptembertől 1120 embert és 230 lovat kellett elszállásolni és eltartani.⁶ A megye lakosságának ezen kívül még külön élelemmel is szolgálnia kellett a katonaságot. Augusztus végén például a kerületi főbiztos 50000 kenyér kisütését rendelte el. Később ezt a számot 20000-re módosították, amelyet el is szállítottak az 1. cs. kir. Hadtest részére. A 30000 majdnem ehetetlen kenyeret a szegények között osztották szét kevés pénzért vagy ingyen.⁷

Súlyosbitotta a helyzetet, hogy a lakosság megterhelése a betakarítási munkálatok idejére esett. A férfiak egy része még nem tért haza /fogság, bujdosás/. Az alispán hiába kért felmentést a fuvarozás alól, a királyi biztos nem adta meg.⁸ Ilyen körülmények között sokan megtagadták a fogatot és a beszolgáltatást, arekvirááló szolgabirákat pedig akadályozták munkájuk végzésében. A palotai szolgabíró például októberben fegyveres erőt kért, mert a pusztai bérlők és birtokosok nem adtak fogatot, szénát és szalmát "..., mert ők magukra ilyféle terheket nem vállalnak, helyettük pedig a közlakosokból fogadni nem lehet, mert némely része a kocsiknak most is Szegeden van, a kukoriczát pedig most törik,...".⁹

A rengeteg rekviráálás miatt nem lehetett eladni, vagy ha volt is eladni való árujuk, a pénzhiány miatt nem volt, aki vásároljon. A pénzhiány még érzékenyebben érintette a lakosságot, mint a katonai szolgáltatások. Az osztrák pénzt ke-

reskedők és ügynökök vásárolták össze.¹⁰ A Kossuth-bankókat az új rendszer hivatalnokai szedették be. 1850. március végéig 231 982 forintot szedtek be a megyében.¹¹ A megye pénztárában sem maradt pénz, s ezért az alispán augusztus végén a kerületi főbiztostól 2000 ezüstforint kiutalását kérte a makói sóhivatalból. Az összeget a tisztviselők, szolgák és a betegek ápolói részére kérte. A főbiztos az összeget kiutalta.¹² Október elején azonban már megint üres volt a megyei pénztár. Ugyancsak augusztus végén Posonyi Ferenc alispán 30 mázsa sórt kért kiutalni a községek számára későbbi térítés mellett.¹³ Geringer Károly császári biztos szeptember 6-án elrendelte, hogy a pénzhiány miatt a só hitelbe adják a községeknek, azzal a megjegyzéssel, hogy illően el kell osztani, a kereskedés tilos.¹⁴ November 6-án a főadószedő a megye szükségeinek fedezésére legfelsőbb helyről kamat nélkül kölcsönzött 10000 ezüstforintot vett fel a szegedi sóhivatalból. Makó részére Geringer utalt ki 4000 pengőforintot november 8-án.¹⁵

A pénzhiány azonban ennek ellenére sem szűnt meg, s nem rendezték a tisztviselők fizetéseit sem. November 15-én a megyei főorvos az orvosok fizetésének mielőbbi rendezését kérte, mivel " a pénzhiányban szenvedő nép az orvosi fáradozást nem fizeti".¹⁶ November 20-án a megyei tisztviselők jelentették a főbiztosnak, hogy még nem kaptak fizetést. A főbiztos elrendelte az 1837. évi béreknek megfelelő összeg kifizetését.¹⁷ A fizetések rendezésére azonban csak később került sor, sőt Posonyi még 1850 májusáig sem kapott fizetést.¹⁸ 1850 márciusában a tótkomlói szolgabíró azt jelen-

tette, hogy a lakosság a pénztelenség miatt ingerült, sem a rekvizitálások, sem a Kossuth-bankók nem lettek még megtérítve.¹⁹

Ilyen körülmények között látott hozzá az új tisztikar a megyei igazgatás megszervezéséhez, a helyzet rendezéséhez.

CSANÁD MEGYE KÖZIGAZGATÁSA

1849-1854

1849 tavaszán-nyarán a hadi és politikai események alakulása folytán Bécsben döntöttek Magyarország további sorsáról. Az osztrák udvari körök véleménye szerint Magyarország a Függetlenségi Nyilatkozattal eljátszotta esélyét arra, hogy az országra az alkotmányt alkalmazzák. Az udvari körök véleményét június 2-án Schwarzenberg terjesztette az uralkodó elé. Véleménye szerint az országot még a szabadságharc levereése után is, hosszabb ideig katonai kormányzat alatt kell tartani, egészen addig, amíg az új rendszer meg nem erősödött s a lakosság hangulata nem nyújt kellő biztosítékot újabb felkelések ellen. Rendeltetését három pontban foglalta össze: 1. a forradalom elfojtása és a birodalom egységét veszélyeztető intézmények felszámolása; 2. a korona tekintélyének helyreállítása és javainak visszajuttatása; 3. mindazon intézkedések végrehajtása, amelyek a nemzetiségek egyenjogúságának biztosításához, továbbá ahhoz szükségesek, hogy az új államrend - az ország szokásainak és hagyományainak lehető kimélésével - bevezethető legyen. Javasolta a császárnak, hogy a katonai parancsnok mellé nevezzenek ki egy személyt a polgári igazgatás vezetésére.

A császár a javaslatot elfogadva június 4-én báró Geringer Károly belügyminisztériumi tanácsost polgári ügyekben meghatalmazott császári biztossá nevezte ki.¹ Ettől kezdve az ország igazgatásának történetében új korszak kezdődött.

A császári csapatok előrenyomulása során az osztrák hadvezetés a megszállt területek közigazgatásának irányítására egy-két megye vagy város élére királyi biztosokat nevezett ki /Havas József, báró Majthényi László, gr. Cziráky János stb./. Legfontosabb feladatuk a megyei élet megindítása, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás megszervezése volt. A királyi biztosok intézménye júniustól megszűnt, helyükre a kormánybiztosok léptek. Föléljük szintén júniustól kezdve cs. kir. kerületi főbiztosokat neveztek ki, akik a több megyét magukban foglaló polgári kerületek élén álltak.

Csanád megyét még el sem érték a császári seregek, de már volt királyi biztosa. Haynau utasítására a 4. császári hadtest katonai biztosa gr. Cziráky János augusztus másodikán Csongrád és Csanád megyék királyi biztosává nevezte ki Temesváry István volt csongrádi első alispánt.² A megyében akkor még tevékenykedett a forradalmi tisztikar, és csak augusztus 3-án, Szentes elfoglalásának hírére rendelte el a megye bizottmánya a megyei pecsét, pénztár és jegyzőkönyvek Battonyára szállítását. Megengedték a lakosság távozását a megyéből.³

Augusztus 4-én az 1. császári hadtest katonai biztosa, báró Majthényi László kinevezte Posonyi Ferencet a megye kormányzó alispánjává és megbizta a tisztikar megszervezésével. Kikötötte, hogy a forradalom és a szabadságharc alatti tisztviselők nem kaphatnak megbizást.⁴ Posonyi a forradalom és szabadságharc előtt főszolgabíró és konzervatív országgyűlési követ volt. Állásáról 1848. május 1-én lemondott, mivel "... a nép kellő bizalommal azon tisztviselőkhöz, kik-

nek választásába be nem folyt, - nem viseltethetik,...".⁵ Temesváry Csanád megye elfoglalása után magához rendelte Posonyit, Lonovics Károlyt, Lonovics Lászlót valamint Szabó Istvánt, és a megye közigazgatásának átszervezéséről tárgyaltak. Már akkor megbizta a későbbi tisztikar egy részét, akik munkához is láttak.⁶ Valószínűnek látszik, hogy a tisztviselők megbizása Posonyi javaslatára történt.

1849 augusztusában a megyét Békés és Csongrád megyével, valamint Szeged szabad királyi várossal együtt a szegedi polgári kerületbe osztották be. A kerület élére Haynau aug. 13-án Gyulai Gaál Eduárd dunántuli középirtokost nevezte ki,⁷ aki korábban a 3. császári hadtestnél volt katonai biztos.⁸ Az újonnan kinevezett főbiztos 1849. aug. 14-én Temesvárott keltezett levelével tudatja, hogy másnap /15-én/ érkezik Szegedre, lakást, hivatali személyzetet és irodát kért, aug. 16-án már Szegeder volt.⁹

A megye új tisztviselőinek munkája kezdetben a hadseregnek rendelt élelmiszerek behajtásában és a Kossuth-bankók, valamint a fegyverek beszedetésében merült ki.

Az új rendszer megszervezését bizonyos mértékig nehezítette az a körülmény, hogy a szőregi csata után sok honvéd a megyén keresztül menekült a bizonyos biztontságot nyújtó vásárhelyi határ felé, hogy majd Görgey táborát felkeressék. Így a megyében még Világos után is sok honvéd tartózkodott.¹⁰ Olyan híreket terjesztettek, hogy az orosz sereg a forradalom mellett nyilatkozott, sőt Ausztria ellen készül folytatni a háborút. A lakosság a hírek hatására még mindig bizott

a forradalom és szabadságharc győzelmében. Aug. 14-én Szabó Sándor szijgyártó egy honvéddal a makói ref. egyház tornyáról ledobta a császári zászlót, Simonyi József mérnök pedig a városháza előtt a forradalom vívmányainak elnyomására tett intézkedésekkel szembe fordulásra biztatta a lakosságot. Karhatalmat vetettek be ellenük.¹¹

Szabót 1850-ben 3 hónapi, vasban, heti 2 böjt mellett eltöltendő közmunkára ítélték /Csak a zászló levételéért, a szét-tépést nem tudták rábizonyítani. Valószínűleg a lakosság tépte szét/. Szabó vallomásában arra hivatkozott, hogy állítólag megrendelték már az orosz zászló elkészítését, s inkább azt kívánták, mint a császári zászlót, "Battonyán muszka zászló, minden csendes, a muszkák lágerben vannak".¹² Az ilyen jellegű ellenállás azonban ritka volt. Általában a fogatok megtagadása, a termények és élelmiszerek elrejtése képezte és jelezte a lakosság ellenállását.

A megyei tisztkart augusztus 29-én nevezte ki a kerületi főbiztos Posonyi javaslatára. Posonyi 28-án terjesztette fel a listát, Gyulai Gaál csak a szolgabírói esküdteket osztotta el a járások között. Ezek szerint a megye tisztkara a következőképpen alakult:

Első alispán	<u>Posonyi Ferenc</u>
Másodalispán	<u>Lonovics László</u>
Főjegyző	Farkas Mihály
Főügyész	<u>Szabó István</u>
Főpénztárnok	<u>Fók Imre</u>
Ellenőr alpénztárnok	<u>Pák Mihály</u>
Számvevő	Faragó Ferenc

Levéltárnok	Zárday Sándor
Katonai biztos	Milutinovits Eduárd
Csendőbistások:	Makói kr.: <u>Mátóffy Károly</u>
	Battonyai: Brlovics Imre
	Nagylaki : Faragó János
Főorvos	Urbanits Mihály
Alorvosok	Ottinger Antal, Urbanits Antal
Várnagy	Horváth László
<u>Makói kerület:</u>	
Főszolgabíró	<u>Lonovics Károly</u>
Beküdt	Andrássy Mándor
Szolgabíró	<u>Luczay János</u> Nagylaki ker. (járás) ⁺
Beküdt	<u>Peécs Ferenc</u>
<u>Battonyai kerület:</u>	
Főszolgabíró	<u>Tarnay László</u>
Beküdt	<u>Szabó György</u>
Szolgabíró	<u>László Károly</u> Palotai ker. (járás) ⁺
Beküdt	Barta Antal

A kerületi főbistós négy pontban foglalta össze utasítását:

+ A megyében 1843-44-ben két kerület és két járás volt, 1845-48 között három járás (makói, nagylaki, battonyai). 1848. jun. 15-től újra két kerület és két járás volt a megyében. A kerület és járás elnevezést váltakozva használták. Egy kerülethez (élén főszolgabíró) egy fő- és egy alszolgabírói vagy szolgabírói járás tartozott.

1. A régi tisztikar leváltása, a forradalom és szabadságharc alatti rendeletek semmissé tétele.
2. "... hűség ösvényére téríteni a népet."
3. A tisztikar feladata a rendeletek pontos teljesítése.
4. Felhatalmazza az alispánt, hogy a mezővárosokban nevesse ki az új tisztviselőket, a helységekben pedig a szolgabírók útján eszközölje az előljárók kinevezését.¹³

Az új tisztviselők többsége nemes volt (aláhuzva). A két Lonovics és Urbanits Mihály a szabadságharc alatt is viselt tisztséget egy ideig. Lonovics Károly, aki postamester volt a forradalom és szabadságharc alatt, a makói ellenforradalmi szervezkedés vezetője volt. "Van itt egy provinciális fiók-camarilla, elnöke a postamester, tapsolnak Jellasicsnak, a megyei tisztviselőket akarják összevesszíteni, a becsületes hazafiak udvarára leveleket dobálnak, a bekövetkező konzervatív rendszer bosszujáról irnak".¹⁴ A tudósító nem mert levelet írni az újságnak, a postamester miatt.

Az alispán a hivatalok átadására és átvételére Lonovics másodalispán vezetésével küldöttséget nevezett ki.¹⁵ A levéltár, pertár és fegyvertár átvételét szeptember 1-én eszközölték.

Temesváry szeptember 29-én elrendelte, hogy amíg a közügyek kezelésére nem lép életbe tökéletesen megállapított rendszer: minden közigazgatási ügy, és minden, eddig közgyűlésen tárgyalt ügy "... minthogy a megyei hatóság hivatalomban összpontosul, hozzám utasítandók, ...". A tisztviselőknek minden hó végén be kellett számolni tevékenységükről.¹⁶ Október 25-én Temesváry Pósonyi javaslatára kinevezte a céhbiztosokat.¹⁷

Az ország elfoglalásával egyidejűleg folyamatosan kiépített közigazgatási rendszert októberben szabályozták. A rendeletet és utasítást Magyarország ideiglenes közigazgatási rendszere címmel Haynau, az országban állomásozó hadsereg főparancsnoka, október 24-én tette közzé.¹⁸ Mint a címe is jelzi, az új rendszert ideiglenesnek szánták. Rögzítette a fennálló helyzetet, és fenntartotta a katonai és polgári kormányzás egyesítését.

A rendelet szerint az országban a végrehajtó hatalmat az itt állomásozó hadsereg főparancsnoka gyakorolja. Mellette tevékenykedik a közvetlenül a minisztériumnak alárendelt polgári ügyekben meghatalmazott császári biztos (Geringer).

Az országot igazgatási tekintetben nagyobb katonai kerületekre osztották. Ezek két-három polgári kerületből álltak. Itt a hatalom gyakorlása a kerületi parancsnokot illette. Mellettük a polgári ügyek intézésére miniszteri biztos állt, aki a császári biztosnak és a minisztériumnak tartozott felelősséggel.

A polgári kerületet kerületi főbiztos vezette kerületi főispán címmel. A kerületi parancsnoktól kapta a rendeleteket. A polgári kerületek több megyére terjedtek ki. A megyék beosztását és határait a kerületi főbiztos javaslatára a császári biztos állapította meg. A beosztásnál az addigi határokat kellett figyelembe venni, kivéve az olyan eseteket, amikor az igazgatás szükségéi megkivánták a módosítást (pl. beszögellések). A nagyobb megyéket ketté kellett osztani.

A főbiztos nevezte ki a megyei főnök vagy polgármester alárendelt hivatalnokokat, valamint a többi város és mezőváros elöljáróit. Fegyelmi hatalmat gyakorolt az alatta állók fe-

lett, az általa kinevezetteket felfüggeszthette, elbocsát-
hatta.

A megyék politikai igazgatását kormánybiztos vezette megyei főnök címmel. Közvetlenül a kerületi főbirtos alá volt rendelve. A kerületi főbirtos előterjesztésére a császári biztossal egyetértőleg a hadsereg főparancsnoka nevezte ki. A kormánybiztos melletti segédszemélyzet egy titoknokból, az ügykezelést vezető kiadóból, egy levéltárnokból és alárendelt irodai személyzetből állt. A kormánybiztos a felsőbb utasításokat a főbirtostól kapta, jelentéseit hozzá küldte. Sürgős esetekben a többi kormánybiztossal és más koronaországok kerületi és járási hatóságaival is érintkezésbe léphetett. A megye minden közigazgatási hivatalnoka neki volt alárendelve. Ellenőrizte tevékenységüket, gyakorolta felettük a fegyelmi hatalmat. Amikor szükséges volt, az alatta álló hivatalnokot saját felelősségére is felfüggeszthette, más esetben a főbirtosnak kellett előbb jelentést tennie. A kormánybiztos felügyelt a megyei pénzek kezelésére, az adókra és a közjövödelmek behajtására. Általában "legközelebbi feladata, hogy megyéjében a közigazgatást jól rendbe hozza és tartsa".

A rendelet szerint a megyék járásokra osztandók tekintettel a községek, lelkeszségi területek, valamint az addigi járások határaitra, földrajzi és helybeli viszonyaira, a nép szükségleteire és a közszolgálat igényeire. A határok kitűzésénél a nemzetiségeket is figyelembe kellett venni. A beosztásra a megyei főnököknek kellett javaslatot tenni.

A járások élén járásbeli biztosok álltak igazgató szolgáló címmel. A megyefőnököknek voltak alárendelve, az ő javas-

latára a kerületi főbiztos nevezte ki őket. A szolgabírák legalsó fokán látták el a közigazgatás teendőit. Kötelességük volt járásukban lakni. Szükség esetén segédet is lehetett melléjük adni alszolgabíró címmel.

A "rendezet" szeint a politikai (közigazgatási) hatóságok feladata általában a törvények, rendeletek közhirré tételéről és végrehajtásáról, a biztonság, közrend és csend helyreállításáról és fenntartásáról való gondoskodás. Ugyelniük kellett a hadsereg élelmezésére, szállítására és beszállásolására vonatkozó rendeletek végrehajtására. Segítséget kellett nyújtaniuk a katonai szerveknek a lakosság lefegyverzésében, a magyar bankjegyek beszedésében és megsemmisítésében, a forradalom és szabadságharc maradványainak felszámolásában. A néppel közvetlenül érintkezve fel kellett világosítani őket a császár jóindulatáról és a felkelők "hütlenségének gyalázatos" voltáról.

A közigazgatási hatóságok munkájának jelentős részét képezték a rendészeti ügyek. E téren fő feladataik: az idegenek szemmel tartása, az utlevelek szigorú ellenőrzése, utlevél nélküli egyének, "rossz érzelmű emissariusok és békétlenség szerzők" barangolásának felszámolása, csoportosulások megakadályozása. Fel kellett állítaniuk a helyi rendőrséget, és gondoskodniuk az utak biztonságáról.

Hatáskörükbe tartozott továbbá az oktatásügy, földművelés, ipar és kereskedelem ügyei, az egészségügy, az egyházak és alapítványok felügyelete, kultúra, középítészet, a szárazföldi és vízi közlekedés helyreállítása és fenntartása, valamint a humanitárius, büntetési és hasonló közintézetek fe-

letti felügyelet.

A közigazgatás átszervezésének megkönnyítése céljából a politikai hatóságoknak feladatuk volt hivatali területüket illető különféle statisztikai adatok (földrájsz, népesség, vallás, nyelv, kereset, közlekedés stb.) gyűjtése.

A kerületi főbirtosoknak, megyei főnököknek és a szolgabíróknak kötelességük volt hivatali területüket időként beutazniuk, és a néppel való közvetlen érintkezés útján meggyőződni a terület állapotáról, a nép hangulatáról és panaszairól.

A közigazgatási hivatalnokoknak ügyelniük kellett a nemzetiségek egyenjogúságára: egyházakban, iskolákban nem volt szabad nyelvi kényszer alkalmazni, a rendeleteket minden, a területen használatos nyelven közhírré kellett tenni, a hivatali ügyeket a helyben használatos nyelven kellett intézni.

A rendelet szerint a kerületi főbirtosok közötti, továbbá valamennyi magyarországi politikai hivatalnak a főbirtos mellett vagy fölött álló politikai hatósággal, valamint valamennyi katonai hatósággal és országon kívüli politikai hatóságokkal folytatott levelezése német nyelvű.

Az állások betöltésénél különösen figyelembe kellett venni az alkalmasságot, a rendszeriránti hűséget, a korábbi alkalmazást, valamint a nemzetiségek egyenjogusítását.

A rendelet közzététele után 3 nappal október 27-én Geringer Posonyi kormányzó alispánt Csanád megye kormánybiztosává nevezte ki. Posonyi november 7-én Gyulai Gaál kezébe letette a hivatali esküt.¹⁹

A megyefőnök kinevezésével a megye kikerült Temesváry irá-

nyitása alól. Pozsonyi általában korábban is közvetlenül érintkezett a főbistossal.

A császár október 17-én hagyta jóvá az új katonai kerületi beosztást. Az országot öt katonai kerületre osztották: soproni, pozsonyi, kassai, buda-pesti és nagyváradi kerület. Csánád megye a szegedi polgári kerülettel a nagyváradi (V) kerületbe került. Ebbe a kerületbe tartozott még a debreceni és nagyváradi polgári kerület is. E kerület parancsnoka Braunhofer tábornok lett.²⁰ December 9-én foglalta el helyét. A "politikai adminisztráció" vezetésére miniszteri biztosul november végén Ifj. Majláth György lett kinevezve, akinek megérkezéséig Vidovich Ferenc bihari főjegyzőtt vette Braunhofer maga mellé.²¹ Majláth később sem foglalta el állását. Rénylegesen működő miniszteri biztost csak 1850. februárjában kapott a kerület.

A közigazgatási hatóságok alsó fokát a járások képezték. Megszervezésük novemberben vette kezdetét. A szervezés szempontjait Geringernek a kerületi főbistosa számára november 13-án kiadott utasítása tartalmazta. A szervezésnél figyelembe kellett venni, hogy idővel - a szakhivatalok megszervezése folytán - a járási hivatalok munkája csökkenni fog, s így nagyobb területet is igazgathatnak (a birodalmi alkotmány értelmében a közigazgatás és az igazságszolgáltatás különválasztása, külön adóhivatalok felállítása). A közigazgatási és törvénykezési járásoknak egybe kellett esni. A járási székhelyet úgy kellett megválasztani, hogy onnan egy nap alatt oda-vissza a legtávolabbi helyeket is el lehessen érni. A helységek nem lehettek messzebb a járási székhelytől

3 német mérőföldnél. Lehetőleg fontos kereskedelmi vagy ipari központot kellett választani. A különböző beszüggelésekre és kiváltságos területekre - lévén egyenjogúság - nem kellett figyelemmel lenni. A nemzetiségeknek lehetőleg külön járást kellett szervezni.²²

A járási beosztásra nézve Gyulai Gaál november 20-án küldte el utasításait és javaslatait Posonyinak. A főbiztos felhívta Posonyi figyelmét arra, hogy a járások kialakításánál nem az a fő szempont, hogy kiterjedésük és népességük egyenlő legyen, hanem az, hogy a különböző nemzetiségek lehetőleg egy kerületbe kerüljenek.²³ Az addigi négy járás helyett három javasolt a következő beosztással:

I. járás: Makó, Apátfalva, Füldeák, Lele, Nagy-, Kiskirályhegyes, Kopács, Füldeák kertészség, Makói szállások	27 257 fő
II. járás: Csanád, Battonya, Tornya, Sajtény, Nagylak, Tövisskes, Beka	28 696 fő
III. járás: Palota, Albéti, Ambrózi, Mednyánszkiháza (Köveg), Nagymajláth, Pitvaros, Apáca, Földvár, Kevermes, Dumiratos, Kisiratos, Bánhidy-, Marcsibányi-, Nyéki-Dombegyháza, Gefcztelep, Nagy-, Kis-, Tótkovács háza, Kaszaper, Kovács háza, Kupa, Iratos, Vizes, Dombegyháza, Tompa, Bánhegyes, Kunágota	19 398 fő ²⁴

Posonyi november 23-án küldi el véleményét a kerületi főbiztosnak, a beosztást illetően több ellenvetést tett. A tótkomlósi enklávét "mely már csakugyan ide bekebelezve lévén" Csanád megyéhez számította. Szerinte az első járás a makói

lenne és Gyulai Gaál tervei szerint alakulna. A második a nagylaki lenne azzal a különbséggel, hogy Battonya és Tornyá helyett Székegyháza (Nagymajláth), Pitvaros és a hozzátartozó Alberti és Ambrózi, valamint Mezőhegyes Pereggel (Arad m) kerülne oda. A harmadik, battonyai járáshoz tartozna Tornyá, Tótkomlós és a puszták. ("Ezáltal a nemzetiségek egy járásban egyesítésének lehetőleg elég van téve.")

Posonyi ésszerű indokokkal támasztja alá javaslatát. Ha Battonya és Tornyá Nagylakkal lenne egy járásban, akkor a járás népessége aránytalanul nagy lenne (kb. 10000-rel több, mint a harmadik járásé). A harmadik járás - Posonyi szerint inkább Tótkomlós, mint Palota székhellyel - nagy kiterjedésű lenne. Csak ez a két helység jöhet számításba mint járási székhely, viszont mindkettő messze van az egyébként is nehezen ellenőrizhető pusztáktól. Egy ilyen járás igazgatása sok időt és pénzt igényelne. Egyik helységben sincs tiszti lak, Battonyán van, és innen a járás igazgatása is egyszerűbb lenne.²⁵

Posonyi végül a következő járási beosztási tervet küldte fel Gyulai Gaálnak:

Makói járás: Makó, Apátfalva, Földeák, Lele, Kiskirályhegyes,
Nagykirályhegyes, Kpáncs 29446 fő

Nagylaki járás: Nagylak, Csanád, Sajtény, Palota, Beka, Töviskes, Mednyánszkiháza (Kövegy), Pitvaros, Alberti, Ambrózi, Nagymajláth, (Székegyháza), Mezőhegyes, (Aradból) Pereg 27101 fő

Battonyai járás: Battonya, Tornyá, Tótkomlós, Apáca, Földvár, Kevermes, Dumiratos, Dombegyház, Kunágota-Geöcz-telep, Kovácsháza, Kupa, Vizes,

Bánhegyes, Tompa, Kassaper és (Aradból) Bodzás, Medgyes, Nagykamarás, Bánkuta, Botos, Sionda, Basarága 31230 fő²⁶

Gyulai Gaál figyelemre méltónak találta Posonyi javaslatait, azonban a járási beosztásnál csak néhány észrevétele érvényesült. Gyakorlatilag a főbiztos javaslata valósult meg.

Az új járási beosztást 1850. január 22-én közölte Gyulai Gaál irodaigazgatója, Szabó László, aki a főbiztos távollétében intézte az ügyeket. Eszerint a járások a következők:

Makói járás: Makó, Földeák, Apátfalva, Palota, Kővegy,

Kis- és Nagykirályhegyes, Lele, Kopáncs

Nagylaki : Nagylak, Csanád, Beka, Mezőhegyes, Tompa,

Sajtény, Battonya, Tornya

Tótkomlói : Tótkomlós, Pítvaros, Székegyháza, Kassaper,

Apáca, Földvár, Bánhegyes, Kunágota, Kovács-

háza, Kevermes, Vizes, Dombegyháza, Kupa,

Dumiratos

A megszüntetendő negyedik járás szolgabíráját és segédjét bírói minőségben kellett alkalmazni.²⁷

Battonya és Tornya nemzetiségi megfontolásból végül a nagylaki járásba került, és így a román népesség csaknem 100 %-a egy járásban élt.

A nemzetiségek megoszlása a megyében és a járásokban 1850 elején:

Csanád megye	magyar	56,9 % ²⁸	56,84 % ²⁹
	német	-	1,21 %
	román	16,8 %	16,10 %
	szerb	4,0 %	4,15 %
	szlovák	20,1 %	19,45 %
	zsidó	2,2 %	2,25 %

Makói járás	magyar	95,3 %	95,32 %
	román	0,6 %	0,59 %
	szlovák	-	0,09 %
	zsidó	4,0 %	4,00 %
	egyéb	0,1 %	-
	össz.	100,0 %	100,00 %
Nagylaki járás	magyar	16,9 %	14,35 %
	német	-	3,67 %
	román	48,9 %	47,30 %
	szerb	12,1 %	12,55 %
	szlovák	20,5 %	20,52 %
	zsidó	1,6 %	1,61 %
össz.	100,0 %	100,00 %	
Tótkomlói járás	magyar	50,0 %	52,38 %
	román	0,8 %	0,78 %
	szlovák	49,0 %	46,37 %
	zsidó	0,2 %	0,47 %
	össz.	100,0 %	100,00 %

Az összes nemzetiségeknek, hány százaléka élt egy-egy járás területén:

	Makói j.	Nagylaki j.	Tótkomlói j.	
magyar	66,56 %	8,36 %	25,08 %	100 %
német	-	100,00 %	-	100 %
román	1,45 %	97,23 %	1,32 %	100 %
szerb	-	100,00 %	-	100 %
szlovák	0,18 %	34,92 %	64,90 %	100 %
zsidó	70,59 %	23,68 %	5,73 %	100 %

Figyelemre méltó, hogy Posonyi már 1849. augusztus 29-én román szolgabíróvá neveztetett ki a nagylaki járásba (Luczay), a battonyaiba pedig egy szerb segédet. Ekkor a szlovák Tótkomlóst (kb. 7000 fő) még nem számította Csanádhoz. A helység bekebelezésével konkrétan csak az "ideiglenes rendezet" megjelenése után kezdett foglalkozni, bár úgy tűnik, hogy erre vonatkozó tervei már korábban meg voltak.

Posonyi, miként Tótkomlóssal kapcsolatban is, sok másban is, előtte járt feletteseinek. Gyulai Gaál - Szabó utján - januárban rendeli el, hogy a negyedik járás szolgabíráját és esküdtjét bírói minőségben kell alkalmazni, holott Posonyi javaslatára már november 17-én a rögtönítélő törvényszék tagjává, 20-án pedig a polgári törvényszék ülnökévé nevezte ki László Károly szolgabíróvá, segédjét pedig a büntető törvényszék ülnökévé. E szerint már november 17-e előtt három járásra osztotta a megyét Posonyi, a kerületi főbiztosnak küldött javaslata valószínűleg a tényleges állapotot tükrözte.

Posonyi a megye igazgatásának megszervezésében is eléggé önállósította magát. A tisztikart gyakorlatilag ő nevezte ki, csakugy mint a törvényszékek tagjait. Az utóbbit már nem hagyta szó nélkül a kerületi főbiztos, figyelmeztette, hogy a kinevezés az ő (Gyulai Gaál) feladata és ezért kívánatos lett volna, hogy minden állásra nem egy, hanem több jelöltet javasolt volna, hiszen így javaslata egyenlő a kinevezéssel. Utasította továbbá, hogy " e részben mindegy további részletes terveket és egyoldalú ujitásokat mellőzve várja be azon időt, míg az illető minisztérium által kidolgozott új rend-

szer hivatalosan közölve lesz, és annak mikénti alkalmazása iránt rendelkezni fogok".³⁰

A járások kialakításával befejeződött a megye igazgatásának ideiglenes megszervezése. Az új közigazgatási rendszer legfőbb jellemvonása az addigi kollegiális rendszer megszüntetése, és ezzel az egyszemélyi felelősség és irányítás bevezetése. A megyében a megyefőnök gyakorolta a közigazgatás terén a politikai hatalmat, intézkedéseiért ő viselte a felelősséget. A kollegialitás halvány nyoma felbukkant ugyan a rendezetben, de ez csak speciális ügyekre vonatkozott. A "rendezet" a különösebb szakismeretet vagy tapasztalatot igénylő ügyekben lehetőséget ad a megyefőnöknek, hogy megyéjéből "meghitt és feddhetetlen" egyéneket tanácskozásra hívjon és tanácsaikat figyelembe vegye.^{30 a}

Az új rendszer megszüntette az eddigi megyei választmányokat és a jegyzői hivatalt. A Bach-féle birodalmi közigazgatási reform a megyék élére megyei bizottmányt és megyefőnököket, a járás élére járási bizottmányt és járási kapitányt tervezett, Magyarországon azonban a kivételes helyzetre tekintettel ez nem valósult meg, csakugy, mint az alkotmány által ígért "tartományi gyűlés" intézménye sem.³¹ Jóllehet majdnem minden rendelet felhívta a figyelmet a kiadások csökkentésére, mégis megsaporodott a megye pénztárából fizetett alkalmazottak száma és a nekik fizetett összeg nagysága. Míg 1846/47-ben 97 fő kapott a megyei pénztárból 8806 Ft fizetést, addig 1849-től 109 fő 17726 Ft-ot kapott.³² Ebben a számban nem szerepel a törvényszékek és járásbiróságok személyzete.

Az "ideiglenes rendezet" szerint a megyék kialakításánál

az enklávákat lehetőség szerint meg kellett szüntetni. Csanád megye határa különösen Arad megye felé nagyon szabálytalan volt. Például Palotáról úgy lehetett Tornyát elérni, hogy kétszer kellett Arad megye területén átutazni. Geringer már 1850. január 1-én elrendeli az Arad megyei Bodzás, Medgyes, Bánkuta, Nagykamarás, Botos, Sionda, Basarága, Nagypereg, Pereg, Szemlak és Pécska Csanád megyébe kebelezését.³³ A rendelet 1 várost, 2 helységet, 3 kertészéséget és 5 pusztát érintett, kb. 6 négyzetmérföld területen 25 000 lakossal. A bekebelezésnek több ésszerű indoka is volt. A peregi puszta pl. a mezőhegyesi birtokhoz tartozott, Pécska pedig a kincstári birtokok tisztartói kerületének a székhelye volt, és ezeknek a birtokoknak döntő része Csanád megyében volt. A bekebelezéssel egyszerűbb és olcsóbb lett volna igazgatásuk. Meg kell említenünk, hogy Posonyi már novemberben azt javasolta, hogy Botos, Medgyes, Bánkuta, Bodzás, Nagykamarás, Sionda és Basarága a Battonyai járásba kerüljön.³⁴ Geringer rendelete a megyéhez ekkor még nem jutott el, de a híre elterjedt. Valószínűleg ezért történt meg, hogy a battonyai főszolgabíró januárban Bánkuta lakosainak utasításokat adott a sorozást illetőleg. Az aradi kormánybiztos ezért tiltakozott Posonyinál.³⁵ Az aradi területek bekebelezésének ügye sokáig vajudott, különböző tervek, javaslatok, ellenjavaslatok születtek. Jósa Péter a nagyváradi polgári kerület főbiztosa február elején azt javasolta, hogy Bodzás, Medgyes, Nagykamarás, Kakuts, Bánkuta, Botos, Nagypereg kerüljön Csanád megyéhez, Tornya, Battonya, Vizes, Kevermes, Kisiratos Arad megyéhez.³⁶ Posonyi azonban a javaslatot válaszra sem méltatta. Az ő

szempontjából ez elfogadhatatlan volt, hiszen egyrészt Battonya átcsatolásával a beszögellések nem szűntek volna meg, másrészt Csanád megye területe és népessége kisebb lett volna. Posonyi viszont éppen azt akarta, hogy a megye megnagyobbodjon és a fenyegető veszedelemtől, az esetleges egyesítéstől megmeneküljön. Ezért még Hódmezővásárhely bekebelezését is tervbe vette. Az így megnagyobbodott megye 60 négyzetmérföldön 140000 lakossal önálló megyehatóságot képezhetett volna.³⁷ Ez a terv azonban egy időre csak terv maradt. Némi nehézség után, de sokkal hamarabb valósult meg Posonyi másik terve: Tótkomlós bekebelezése. Nem tudni pontosan, hogy mikor merült fel először Tótkomlós bekebelezésének kérdése, az azonban tény, hogy a Tótkomlóson elszállásolandó katonaság jegyzékét Temesváry Posonyinak küldi meg 1849. szept. 21-én, Posonyi nov. 23-án már Csanádhoz sorolta.³⁸ Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy már az 1849. aug. eleji megbeszélésen megegyezett ebben Posonyi és Temesváry. Tótkomlós Békés megyéhez tartozott ugyan, de nem is érintkeztek a határai, Csongrád és Csanád megye vette körül. A helység nagyon fontos helyen, a Pest-Arad közti postaut mentén feküdt.

Gyulai Gáál 1850. jan. 17-én rendelte el a bekebelezést és utasította Posonyit, hogy kezdjen tárgyalásokat Békés megye főnökével.³⁹ A Békés megyeiak húzták az időt, a helység pedig kérte, hogy maradjon Békés megyében. Ezt elutasították, s végül 1850. március 12-én ünnepélyes keretek között megtörtént az átcsatolás.⁴⁰ Jellemző, hogy a tótkomlósi járás akkor már másfél hónapja fennállt, tevékenykedett

a szolgabirája. Geringer Tótkomlós nyomasztó helyzetének az enyhítésére 6000 pengőforint kölcsönt utalványoztatott ki február 28-án a szegedi sóhivatalból.⁴¹

Februárban Gyulai Gaál Eduárd - aki szerint az ország csak Ausztriával szövetségben maradhat fenn, a problémákat békés úton vélte megoldani - a személye iránt megnyilvánuló bizalmatlanság miatt lemondott.⁴² Helyére ideiglenesen Szabó László irodaigazgató került.⁴³ Szabó már szeptembertől a főbiztos távollétében teljhatalommal irányította a kerületet.⁴⁴ Gyulai Gaált 1860-ban sikkasztásért 8 évi börtönre ítélték.⁴⁵

Február 8-án Haynau Cseh Eduárd baranyai kormánybiztost nevezte ki a szegedi kerület élére, Cseh még ebben a hónapban a katonai kerület miniszteri biztosa lett.⁴⁶

Március 22-én Geringer feloszlatta a főbiztosi hivatalt és elrendelte a miniszteri biztosi hivatalhoz kapcsolását.⁴⁷ Szabó május elejéig maradt hivatalában, de Cseh már április 8-án megkezdte működését.⁴⁸ Nagyváradra május 17-én tette át székhelyét.

Posonyi márciusban találkozott a miniszteri biztossal és tőle tudta meg, hogy a megye új felosztása van tervbe véve. Cseh valószínűleg a két járásra osztást javasolta, mert Posonyi ilyet is készített. Szerinte a megye két járásra osztása csak akkor lenne célszerű, ha Makó, Nagylak és Battonya rendezett tanácsot kapnának. Mivel erre kevés esélyt látott, több járási beosztási tervet készített. Javaslatát áprilisban terjesztette a miniszteri biztos elé. Szerinte abban az esetben, ha Arad megyéből Pécska, Szemlak, Pereg, Sionda, Basarága, Bodzás, Medgyes, Nagykamarás és FOTOS Csanádhoz,

Tornya, Vizes és Kisiratos pedig Aradhoz kerülne, a következőképpen alakulhatna a járási beosztás / Battonya elcsatolását meg sem említi /:

Makói j.: Makó, Földeák, Apátfalva, Tótkomlós, Lele, Kis- és Nagykirályhegyes, Kopáncs, Pitvaros, Alberti, Ambrózi, Székegyháza Nagymajláth
= 40967 fő

Nagylaki j.: Nagylak, Csanád, Palota, Sajtény, Szemlak, Kövegy, Beka, Tövískes, Mezőhegyes, Kovácsháza, Kaszaper = 33598 fő

Battonyai j.: Battonya, Pécska, Tompa, Dombegyháza, Ke-vermes, Dumiratos (Dombiratos), Kunágota, Bánhegyes, Apáca, Földvár, Bodzás, Medgyes, Nagykamarás, Bánkuta, Botos, Sionda, Basarága = 32162 fő

Hódmezővásárhely Csanádhoz csatolása esetén a következőképpen alakulhatna a járási beosztás:

Makói j.: Makó, Földeák, Apátfalva, Tótkomlós, Lele, Kis- és Nagykirályhegyes, Kopáncs = 36984 fő

Nagylaki j.: Nagylak, Csanád, Sajtény, Palota, Beka, Tövískes, Kövegy, Pereg, Mezőhegyes, Pitvaros, Alberti, Ambrózi, Székegyháza Nagymajláth, Kovácsháza, Kaszaper, Bánhegyes
= 33183 fő

Battonyai j.: Battonya, Pécska, Szemlak, Tompa, Dombegyháza, Ke-vermes, Dumiratos, Kunágota, Bodzás, Medgyes, Nagykamarás, Bánkuta, Botos, Sionda, Basarága = 34703 fő

Hódmezővásárhelyi j.: Hódmezővásárhely, Földvár, Apáca

= 34250 f⁴⁹

A megyei törvényszék székhelyül Makót javasolta Szegeddel és Gyulával szemben.⁵⁰

Az új rendszer egyik fontos és a lakosság által leginkább gyűlölt intézkedése volt a magyarországi csendőrség (fegyőr-ség, közbiztonsági őrség, Gendarmarie) megszervezése. Az első ezred 1849. júliusában kezdte meg működését gr. Pálffy Móric vezetésével.⁵¹ 1850. március 22-én Szabó László javaslatot kért olyan helységekre, ahol lehet és kell csendőröket állomásoztatni, továbbá jelentkezőket kért az állományba (csendbiztosok, persecutorok, pandurok, hajduk).⁵² A megyében senki nem jelentkezett a csendőrség tagjai közé. Elhelyezésükre Posonyi Nagylakot, Battonyát, Makót, Pálotát, Tótkomlóst, Kevermest és Apácát javasolta.⁵³ A csendőrség számára a megyében mindössze 6 ft-ot sikerült összegyűjteni 6 személytől.⁵⁴ 1850. májusában Cseh közölte az állomáshelyek jegyzékét és az ott elhelyezkedő csendőrök számát. E szerint Makón (Földvár, Apátfalva, Csanád, Nagy és Kiskirályhegy, Beka: 1 hadnagy, 4 lovas, 13 gyalogos) 18, Nagylakon (Sajtény, Palota, Kövegy, Tóviskes: 4 lovas, 7 gyalogos) 11, Nagykovácsházán (Kaszaper, Apáca, Bánhegyes, Kunágota, őrzéssel Medgyes és Csaba felé 12 lovas) 12, Battonyán (Tornya, Dombegyház, Kupa, Dombira-tos, Kevermes, Vizes, Tompa: 5 lovas, 4 gyalogos) 9, Tótkom-lóson (Székegyház, Pitvaros, Mezőhegyes és őrzéssel Oros-háza felé 3 lovas, 4 gyalog) 7 csendőr lesz elhelyezve. Föld-vár az orosházi kerülethez tartozott. A Csanád megyében állomásozó csendőrség vezetője egy Makón állomásozó hadnagy. A megye a nagyváradi 7. csendőrezred alá tartozott.⁵⁵

A lakosságnak a csendőrség irányában tanusított negatív magatartása Posonyi iránt keltett bizalmatlanságot a felettes hatóságok előtt. Ehhez járult még néhány oly dolog, ami arra utalt, hogy a megyei tisztviselők bizonyos mértékig szabotálták a rendeletek pontos végrehajtását. Makón például haditörvényszéki ítélet alatt álló személy lakott és nem jelentették. A kompromittált személyekről, az ellenük lefolytatott vizsgálatokról olyan jelentéseket terjesztett fel a megye, amelyekből "alig lehet a legkisebb nyomra akadni."⁵⁶

A nagyváradai katonai kerület parancsnoka február végén 6 század gyalogos katonát kívánt elhelyezni Békés, Csanád és Csongrád megyében. Posonyi azt válaszolta, hogy elég a már jelenleg is Makón tartózkodó lovasszásad, a megyének nincsenek megfelelő épületei, az elszállásolás pedig nagy terhet jelentene a lakosság számára. Ha mindenképpen szükséges, akkor is csak egy század elhelyezését tartja megoldhatónak, Nagylakon és Battonyán.⁵⁷ Másfél hónap múlva azonban már ő maga kért 2 századot a rablások megakadályozására.⁵⁸ 3 csendbiztos és 17 üldözőlegény volt ekkor a megyében, lehetetlenség volt ezzel az erővel a lelei nádasokban, a kelet-csanádi pusztákon rejtőzködő betyárokkal eredményesen felvenni a harcot.

Növelte a Posonyi személye iránti bizalmatlanságot az a nagyarányú feljelentési hullám, amely a fontosabb tisztviselők ellen irányult. Ennek első áldozata a nagylaki főszolgabíró Luczay János lett. Április 29-én Cseh felfüggesztette állásából és helyére Sánka Zsigmondot nevezte ki, aki a for-

radalom és szabadságharc alatt táblabíró, majd a rögtönítélő törvényszék elnöke volt. Ugyan a kinevezésénél már nem vette figyelembe Posonyi javaslatát.⁵⁹

A feljelentések és a bizalmatlanság miatt Posonyi nem sokkal később lemondott, és helyére Geringer 1850. június 17-én Zsitvay József volt Szerém megyei alispánt nevezte ki.⁶⁰ Posonyi nem sokkal ezután vád alá került hivatali hatalommal való visszaélés vádjával. 1851-ben házi őrizet alá került. 1852. februárjában nem kevesebb, mint nyolc perben mentik fel, de még a hónap végén ^eprbe fogták, mégpedig az álladalom megkárosítása, sikkasztás vádjával. Vagyonát zár alá vették. Végül 1855. szeptember 28-án a Békés-Csanád megyei Törvényszék felmentette, és ezt az ítéletet a nagyváradi főtörvényszék 1856. február hatodikán helybenhagyta.⁶¹

Posonyi ugyan konzervatív beállítottságú volt, de az abszolutisztikus berendezkedéssel nem teljesen értett egyet. Igyekezett megyéjének és a lakosságnak az érdekeit képviselni, sokszor emiatt került ellentétbe feletteseivel. Valóban nem tudott elszámolni mindennel, de az 1849. évi körülményeket figyelembe véve, ezen nem lehet csodálkozni. Néhány nyugtát csak a per folyamán tudtak megszerezni különböző császári tisztektől. Feljelentőik mind nemesek - többek között a szomszédja, akivel már a negyvenes évek első felében is több összetűzése volt. - voltak, akik kárvallottjai voltak az 1849. évi őszi rekvirálásoknak, előfogatózóknak stb. A korábbi kiváltságait elvesztő megyei nemesség az ő személye elleni támadással fejezte ki az új rendszer elleni gyűlöletét.

Posonyi később jelentős szerepet játszott Makó város történetében, 1876-1886 között a város polgármestere volt s nagy szerepe volt a város gazdaságának fellendítésében.⁶²

Geringer 1850. július 29-én Békés megye kormányzatát is Zsitvayra bízta, és utasította, hogy az egyesített két főnöki hivatal székhelyére és az irodák egyesítésének módjára készítsen javaslatot.⁶³ Az új kormánybiztos Gyulát választotta székhelyül és augusztus 17-től már oda küldette a jelentéseket. Csanád megye önállósága közigazgatási tekintetben továbbra is megmaradt, különbséget csak az jelentett, hogy a két megyének egy főnöke volt. Külön-külön működött a megye pénztára, számvevősége és a megye többi központi hivatala.

1850 augusztus végén Geringer rendeletére megszűnt egy nagy multu rendi intézmény, a katonai biztosság.⁶⁴

Szintén augusztus végén a miniszteri biztos felfüggesztette állásából Tarnayt, a tótkomlói főszolgabíró, és helyére Faragó Ferencet nevezte ki, aki számvevői tisztségét is megtartotta.⁶⁵

Zsitvay január 17-én felfüggesztette állásából a makói főszolgabíró, Lonovics Károlyt. Az ok az ujoncállítás körüli tétlensége, erélytelensége, fensőbbbségi tekintélyt sértő kifejezések, főnöke irányában hivatali tiszteletlenség. Lonovics azzal védekezett, hogy a megyefőnök meg akart tőle szabadulni. "Democratico Republicanus-nak, a forradalmi kormány főemberének, az akkori dolgok nevezetes emeltyűjének" nevezi (Zsitvay a szabadságharc alatt egy ideig kormánybiztos volt.⁶⁶ Az új makói főszolgabíró Szalai Imre lett. Lonovics a felfüggesztés után újra postamester lett. Lonovicssal Csanád megye

abszolútizmus kori főbb tisztviselőinek első garniturája el-
tűnt a megyei közigazgatásból.

A minisztertanács 1850. tavaszától foglalkozott a katonai
és polgári kormányzás szétválasztásával.⁶⁷ 1850. szeptember
8-án hagyta jóvá a császár és 13-án tették közzé az ország
új közigazgatási szerkezetére vonatkozó rendeletet, mely
szétválasztotta a polgári és katonai igazgatást.⁶⁸

A rendelet szerint a magyarországi közigazgatás feje a hely-
tartó. Az ország öt közigazgatási kerületre oszlik, élükön a
cs.kir. főispán áll. A kerületek megyékre oszlanak.
Csanád megye továbbra is a nagyváradi kerületben maradt. A
megyei közigazgatást a megyefőnökök (Comitatsvorstand) veze-
tik, mellettük az ügyek vitelére titkárok, fogalmazók és ke-
zelők állnak. A megyefőnök a kerületi főispán alatt állt. Ő
intézte azokat az ügyeket, amelyek első fokon neki vannak
fenntartva, az alája rendelt hivatalok ügyvitele felett ér-
ködött és megtette azokat az intézkedéseket, amelyek szüksé-
gesek arra, hogy a megyében a törvényeket végrehajtsák, és
a felsőbb hatóságok rendeleteit pontosan és haladéktalanul
foganatosítsák. Az országban a politikai közigazgatás legalsó
osztályát a járások képezték. Élükön a járási biztos (Bezirk-
commissar) állt közigazgatási szolgabíró (administrations-
Stuhlrichter) címmel. A megyefőnök alatt álltak. Járásaikban
a megyehatóság részére fenn nem tartott politikai közigazga-
tási ügyekben első végzésű hatóságok. A politikai közigazga-
tásnál alkalmazott egyének a hivatal helyén kötelesek lakni.
A közigazgatási hatóságok előljárói kötelesek a fölérendelt
hatóságok rendeleteit pontosan és gyorsan teljesíteni. Pelelő-

sek az ügyvitelért. Gyakran be kell utazniuk és ellenőrizniük hivatali területüket. A megyefőnök akadályoztatása esetén helyettese a titkár, a szolgabíróé az első segéd. A politikai közigazgatás a Belügyminisztérium alá tartozik, ennek hatáskörébe tartozó ügyekben illetékesek a közigazgatási hivatalok, valamint a más minisztérium alá tartozó ügyekben is, amennyiben rájuk bizzák. A politikai közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozott általában a törvények kihirdetése és végrehajtása, a közbiztonság, rend és csend fenntartása és helyreállítása felőli gondoskodás.

Ezekon kívül hatáskörükbe tartoztak még a következő ügyek: Népszámlálás. Ide tartoztak az összeírások és anyakönyvek vezetése feletti őrködés, házassági, örökbe fogadási, törvényesítési, nemességi ügyek felügyelete, a kivándorlás ellenőrzése (nincs-e törvényes akadálya). Az anyakönyvek bejegyzéseinek helyesbitése terén a megyefőnök volt az első döntésszerű hatóság.

Katonai ügyek terén a közigazgatási hatóságoknak támogatniuk kellett a katonai szervek munkáját, közre kellett működniük az ujoncozásnál. A hadsereg ételmezésére, szállítására és beszállásolására vonatkozó rendeletek végrehajtására ügyelniük kellett. A járási hatóságoknak jegyzőkönyvet kellett vezetni a járásban levő szabadságolt katonákról és a hadirokkantokról. A rend fenntartása érdekében a megyefőnök karbantalmat kérhetett a főispántól, sürgős esetben közvetlenül a katonai szervektől kérhetett segítséget, de abban az esetben is értesítenie kellett a kerületi főispánt.

Határügyek terén kötelességük volt a határok fenntartása,

kijelölése és őrzése. Az illető terület térképét és statisztikai adatait őrizniük kellett.

A rendészeti ügyek képezték a közigazgatási hatóságok munkájának legnagyobb részét. A rend fenntartása érdekében igénybe vehették a csendőrség és a katonaság segítségét. (Erre Csánában és a szomszédos megyékben nagy szükség volt.) E téren szorosan együtt kellett működniük az ügyészségekkel és a törvényszékekkel.

Törekedniük kellett - a községek közreműködésével - az elemi csapások megelőzésére, tovaterjedésének megakadályozására; a károsultak megsegítéséről gondoskodniuk kellett. A helytartónak és a kerületi főispánnak joga volt hivatali területén gyűjtést szervezni a bajbajutottak támogatására.

A birtokháborítások megakadályozása, a rend helyreállítása szintén a politikai hatóságok feladata volt.

A politikai hatóságok feladata volt a szegény és jótékonyági ügyek irán yítása. Ellenőrizniük kellett a szegények gondozását és az alapítványok kezelését.

A fenytő és javító intézetek feletti felügyelet a politikai hatóságokat illették.

Az egészségügy terén ellenőrizniük kellett a községi elöljáróságot, munkájukhoz segítséget kellett nyújtaniuk. Gondoskodniuk kellett arról, hogy a szegények is megkapják a szükséges ápolást. A hivatali területükön lévő egészségügyi intézetek felügyelete is a politikai hatóságok feladata volt.

Az idegenek ellenőrzésének feladata elsősorban a közigazgatási hivatalokra hárult.

Az utlevelek kiadása és ellenőrzése szintén az ő hatáskörükbe

tartozott. A vándorkönyveket a megyehatóság állította ki. A kiadott utlevelekről és vándorkönyvekről jegyzőkönyvet kellett vezetniük.

Hivatali területükön szükség szerint cirkálást rendelhettek el a csavargók, rablók, idegenek, katonaszökevények stb. kézrekerítése céljából.

Községi rendészet terén a közigazgatási hivatalok feladata volt az előljárók kioktatása a kötelességeiket illetően, azokat segíteniük és támogatniuk kellett működésükben. A helyrendőrség (tisztasági, vásári, ut, tűz, építkezési, cseléd- és erkölcs) feladata a község szerveire hárult. A községi végzések elleni fellebbezésben a közvetlen felettes közigazgatási hatóság határozott.

A községi ügyek terén a közigazgatási hatóságoknak őrködniük kellett a községek gazdálkodása és a rendszabályok betartása fölött. Az előljárók figyelmét fel kellett hívniük a község érdekeire, ügyelniük kellett a képviselők kijelölésének törvényességére. A község előljáróit a közigazgatási hatóság állásából felfüggeszthette és elbocsáthatta. Az előjáróságnak a község vagyoni állapotáról évenként kellett jelentést tennie a felettes hatóságnak. A közigazgatási hatóságok községi ügyeket illető hatáskörét később szabályozták.

Építészeti ügyek terén a közigazgatási hatóságoknak ügyelniük kellett az építészeti rendszabályok betartására, az utak karbantartására. A műszaki hatóságoknál tapasztalt hiányosságokra fel kellett hívniük az előljáró műszaki hatóság figyelmét. A birodalmi kincstárból vagy közpénztárból fedezett ut-építésnél a közigazgatási hatóság csak tanácsadóként szerepel-

hetett. A közigazgatási hatóságok által elrendelt építésnél saját belátásuk szerint dönthettek, hogy a tervezés, költségvetés és kivitelezés végett a műszaki hatóságokhoz fordulnak-e. A kivitelezés előtt mindenképpen meg kellett tőlük tudniuk, hogy a terv és költségvetés reális-e.

Egyházi és iskolai ügyek terén a közigazgatási hatóságoknak gondoskodniuk kellett a rendszabályok betartásáról.

Ügyelniük kellett arra, hogy a különböző számadások időben elkészüljenek, és az illető hatóságok által megvizsgáltassanak. Kötelesek voltak az egyházak, iskolák és alapítványok birtokának épségben maradásáról gondoskodni. Ügyelniük kellett az alapítványok alapítólevél szerinti kezelésére. Nekik kellett eljárniuk a lelkészek és tanítók jövedelmi ügyeiben, stóla-ügyekben, a lelkészek és tanítók elleni panaszok ügyében, a tanítók özvegyeinek és árváinak ellátását, az istentisztelet rendjét, az iskolabajrást illetően, valamint az iskolai személyzet ügyeiben.

Adóügyek terén a közigazgatási hatóságoknak főleg az egyes adózás munkálataiban kellett részt venniük. Egyéb adófajták terén az adóhatóságok szükség szerint kérhették a megyei főnök vagy a szolgabírók segítségét.

A földművelési, erdészeti és bányáügy terén az új utasítások kihirdetéséig a korábbiak szerint kellett eljárniuk.

A kereskedelmi és ipari ügyekre vonatkozó utasítást 1851. február 6-án tették közzé. Eszerint ezekben az ügyekben általában a megyefőnök az első fokú hatóság. A szolgabírók és a helységek előljárói csak mint véleményező és végrehajtók vehettek részt a kereskedelmi és ipari ügyek intézésében.⁶⁹

A szervező rendelet megjelenése után Geringer vezetésével megalakult az országos szervező bizottmány, amely 1850. szeptember 28-án írta ki a pályázatot a közigazgatási hivatali állásokra. Bach belügyminiszter 1851. január 1-ben jelölte meg az új hatóságok működésének megkezdését. A megjelölt időpontban azonban csak a kerületi kormányzatok kezdték meg működésüket.⁷⁰

A nagyváradai kerület élére Dóry Gábor, a volt székesfehérvári polgári kerület főbiztosa került. A megyékben a szervezés lassabban haladt. A nagyváradai kerületben is szervező bizottmány alakult a megyék és járások határainak megállapítására.⁷¹

Dóry a kerületi szervező bizottmány elnöke 1851. február 4-én közölte Zsitvayval, hogy Csanád megyét a volt Csanád megye, Tótkomlós és az Arad megyéből átcsatolandó Bodzás, Botos, Medgyes és Bánkuta fogják alkotni.⁷²

A megye új főnökét április elején nevezték ki Nábráczy Antal személyében. Ő korábban püspökladányi uradalmi ügyész, majd szolgabíró volt. Zsitvayt tanácsossá nevezték ki a helytartósághoz, Nábráczy április 16-án vette át tőle a megye vezetését.

A kerületi főispán április 6-án közli az új megyefőnökkel, hogy a kerületben megtörtént a megyék beosztása, hátravan a járások beosztása és a reklamacionális tárgyalások lebonyolítása. A járások szervezésére nézve a Geringer által 1849. novemberében kiadott utasítás szolgált alapul.⁷³A járási székhely kiválasztásánál előnyben kellett részesíteni - Dóry rendelete szerint - az olyan helységeket, ahol nagyobb épületek

voltak, vagy kereskedelmi központok. 40000 főnél népesebb is lehetett egy járás, mert az adóhivatali teendőket elveszik a járásoktól. A megyefőnök feladata: a megyei főmérnök, bizalmi férfiak, törvénykezői és pénzügyi hatósági tagok meghívásával a székhelyek kijelölése, a járási beosztás elkészítése. Az elcsatolásról a helységeket és a birtokosokat értesíteni kellett. A közigazgatási és törvénykezési járásoknak egybe kellett volna esniük.⁷⁴ Indoklás: mindegy, hogy egy helység mely járáshoz vagy megyéhez tartozik, hiszen a törvény előtt mindenki egyenlő.

Nábráczy május közepén a megyei mérnökkel elkészíti javaslatát az új járási beosztást illetően. A két járásra osztást (Makó, Battonya) nem tartják célszerűnek. Három járást javasolnak:

Makói	31 863 fő	9 1/16	négyzetmérföld
Nagylaki	31 982	9 6/16	
Battonyai	<u>23 005</u>	<u>11 5/16</u>	
Összesen	86 850 fő	29 12/16	négyzetmérföld

2 járás esetén a megyét hosszában ketté osztva: Makói 56849 fő, 11 11/16 négyzetmérföld; Battonyai 30001 fő, 18 1/16 négyzetmérföld; a megyét keresztben kettéosztva: Makói járás 52162 fő, 13 6/16 négyzetmérföld, Battonyai járás 34688 fő, 15 6/16 négyzetmérföld; lehetne kialakítani.

A rendezés 4 mezővárost, 6 helységet, 22 kertésszökséget érintett.⁷⁵

Arányos járási beosztást nem lehetett készíteni. Makó egymaga több mint 22 000 főt számlált, a Maros mellett sűrűbben és népesebb helységek voltak, távolabb nagy kiterjedésű, de kis lélekszámú puszták. Végül a korábbi beosztás

(3 járás) maradt meg. Minden korábbi rendeltel^el ellentétben a közigazgatási és törvénykezési járások (4) nem estek egybe. Tótkomlós továbbra is járási székhely maradt, pedig a helységben sem megyei épület nem volt, sem más alkalmas ház. A szolgabíró korábban se, és azután sem lakott ott. A csendőrséggel többször is volt összetűzésük e miatt (is). A tótkomlói és a nagylaki szolgabíró is Battonyán lakott.⁷⁶ Tarnay főszolgabíró leváltása után - a járás bizonytalan jövője miatt - csak igazgató szolgabírót neveztek ki oda.⁷⁷ Minden felsőbb elképzelés 2 járásra akarta osztani a megyét.

Az arad megyei helységek a reklamacionális tárgyalások eredménytelensége miatt nem kerültek Csásádhoz.⁷⁸

Ezután a megye igazgatását illetően 1854. január végéig nem történt lényeges változás, kivéve két központi intézkedést.

A császár 1851. szeptember 9-én elrendelte, hogy a csendbiztosok és megyei pandurok intézményét november 1-től meg kell szüntetni. Nábráczky kétségbeesett hangú levelet intézett a kerületi főispánhoz: "Hazánkban főleg a kisebbszerű községekben a közigazgatási rendszer még nem fogantott - 24 pit-os fizetéssel ellátott jegyzőkkel, 5 pit-os kisbírákkal és többnyire ingyen szolgáló községi cselde^eekkel vajmi nehéz a felsőbb rendeleteket ... végrehajtani! Szerinte - és ebben igaza volt - ezzel az intézkedéssel tovább csökkent a közigazgatási hivatalnok tekintélye."⁷⁹

Ezek után a megyében a csendőrség vette át a pandurok szerepét. Eddig is állandó ellentét volt a megyében a csendőrség és a hivatalnokok között, ezután ez csak fokozódott. Állandóak voltak a kölcsönös vádaskodások, feljelentések.⁸⁰

A csendőrség olyan csekélységekkel is bosszantja és zaklatja a népet, amiből a kormánynak semmi haszna sincs, csak a kormány elleni ellenszenvet növelik - írja Nábráczky Dórynek 1851. májusában.⁸¹ Növelte a tisztviselőkben az ellenszenvet a csendőrség iránt az, hogy a közigazgatási hatóságok csak vészhelyzet esetén vehették igénybe őket.⁸²

Az 1850. szeptember 8-i /13-i/ szervező rendelet a községi ügyek egy részének szabályozását későbbi időpontra tette. Albrecht főherceg 1852. június 19-i rendelete a megyehatóságot tette meg főhatóságnak azon községek felett, amelyek korábban földesuri törvényhatóság alatt álltak. Ezután a megyehatóság járt el minden, a községek szervezetét illető ügyben. A megyehatóság első fokú hatóságként intézkedett községek egyesítéséről és szétválasztásáról, a megyefőnököt illette meg a községi előljárók kinevezésének és elbocsátásának a joga. Ő döntött a községi tisztviselők létszámemelési és fizetési ügyeiben. Ellenőrizte a községi vagyonkezelést, felülvizsgálta a községek költségvetéseit és ellenőrizte számadásaikat.⁸³

1851-ben Bécsben egyre inkább a reakciós elemek kerültek fölénybe. A nyílt abszolutizmus felé az első lépést az 1851. aug. 20-i legfelsőbb kéziratok jelentették. A következő lépés, amelyet nagyban meggyorsított Louis Bonaparte sikeres államcsínye, a birodalmi alkotmány eltörlése - fenntartva az egyenlőséget és a földesuri kötelekektől való mentességet - és a császár december 31-i legfelsőbb kabinetirata, amely "Az ausztriai császári állam koronaországaiiban szerves intézmények alapelvei"-t tartalmazta.⁸⁴ Pedig a nép " nagy várako-

zással tekint az alkotmánymódosítás elé, azt beszéljük, hogy a régi állapotot állítják vissza" - írja Nábráczy a néphangulatról szóló jelentésében okt. 22-én.⁸⁵ Nem állították vissza.

Az "alapelvek" az addigi igazgatási szerkezetet részben meghagyták, részben pedig módosították. A korábbi rendszerhez képest számos visszalépés történt / a közigazgatás és igazságszolgáltatás egyesítése alsó fokon, a községi tárgyalások nyilvánosságának a megszüntetése, stb. /. A kerületi hatóságok / megyék / és a helytartóságok mellé " a birtokos örökös nemesség, a nagy és kis földbirtokosok és az iparúzóik sorából tanácskozó választmányok rendeltetnek ". Ennek bevezetését azonban későbbi időpontra halasztották.

A Magyarországon behozandó véglegesnek / definitiv / szánt, az " alapelvek " szerinti közigazgatási rendszer kidolgozására 1852 elején egy bizottságot hoztak létre.⁸⁶ Munkájuk eredményét a császár 1853. jan. 10-1 jóváhagyása után jan. 19-én tették közzé.⁸⁷

E szerint Magyarországon a legfőbb közigazgatási hatóság a helytartóság. Élén a helytartó / katonai és polgári kormányzó / állt. A helytartóságnak 5, vidékre kihelyezett osztálya volt /élén a helytartósági alelnök/. A helytartósági osztályok területe megegyezett a korábbi kerületi kormányzatok területével. A rendelet a megyei hatóságok hatáskörét változatlanul hagyta. A szolgabíróságoknál viszont egy nagyon lényeges változás történt: a közigazgatás és az igazságszolgáltatás egyesítése a járásokban.

A helytartósági osztályok 1853. május 1-én kezdték meg mű-

ködésüket. A nagyváradi helytartósági osztály élére gr. Zichy Hermann került.

A császár 1853. jan. 10-i legfelsőbb elhatározásával elrendelte Békés és Csanád megye egyesítését.⁸⁸ Augusztus 1-vel már az egyesített megyei hatóságoknak kellett volna működésüket megkezdeni. Az egyesítés azonban még, a császár aug. 17-i rendelete⁸⁹ után is késett, valószínűleg a bekebelezések körüli tárgyalások és az új szolgabirói járások szervezésének nehézségei miatt. Az egyesített két megye főnökét még a tényleges egyesítés előtt kinevezték Bonyhády Gyula Békés megyei főnök személyében.⁹⁰

Szeptemberben a két megye már közös pénzügyi felügyelőt kapott.⁹¹ Zichy nov. 13-án elrendeli, hogy az adóügyi iratokat a megye küldje át Gyulára.⁹²

A császár nov. 15-én hagyta jóvá a nagyváradi kerület járási beosztását. E szerint Csanád megye területéből a korábbi 3 járás helyett 2 nagyobbat szerveztek:

Makói járás: Makó, Lele, Kopáncs, Füldeák, Apátfalva, Csanád, Beka, Nagy- és Kiskirályhegyes, Nagylak, Sajtény, Töviskes, Palota, Kövegy 14 négyzetmérföld, 50830 fő

Battonyai járás: Battonya, Tompa, Kovácsháza, Kaszaper, Apáca, Bánhegyes, Kunágota, Kupa, Dumiratos, Kevermes, Földvár, Dombegyháza, Kisiratos, Vizes, Tornya, Pitvaros, Székegyháza, Tótkomlós, Mezőhegyes, Kamarás, Basarága, Sionda, Nagypereg 15,3 négyzetmérföld, 36150 fő

Az egyesített megyék legnépesebb járása a makói volt. A definitív rendezés során végül is nem csatolták Arad megyéhez a tervezett Csanád megyei településeket.⁹³

December végén a nagylaki járáshoz csatolták az Arad megyei Siondát, Basarágát és Nagypereget.⁹⁴ A Csanád és Békés megye között lévő beszögellésben elterülő Arad megyei helységeket később csatolták a gyulai járáshoz.

Az új járási "vegyes" /gemischtes/ szolgabírói hivatalok 1854. április 29-én kezdték meg működésüket.

A nagyváradai Helytartósági Osztály 1854. január 17-én rendelte el a két megye egyesítését. Nábrácskyhoz csak jan. 24-ig lehetett jelentéseket küldeni, utána már Gyulára. A főnöki hivatalnak jan. 24 és febr. 1. között a függőben lévő ügyeket kellett intézni és az iratokat átadásra előkészíteni.⁹⁵

A két megye végül 1854. február 1-én egyesült /most már közigazgatásilag is/, és csak az Októberi Diploma után nyerték vissza önállóságukat.

CSANÁD MEGYE IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSA

1849-1854

A forradalom és szabadságharc bukása után a megyében az alkotmányos törvényszék is befejezte tevékenységét. Ezután egy hosszabb szünet következett. Augusztus végétől már tevékenykedtek a járási szolgabírák és így a korábban is hatáskörükbe tartozó kisebb ügyeket intézték. Megyei törvényszék azonban ekkor még nem volt a megyében, pedig az állandó fosztogatások, rablások miatt nagy szükség lett volna rá. Októberben az alispán a megye bírói hatalommal való felruházását kérte a kerületi főbírótól a rablások miatt.¹ A bíróságok felállítására azonban még több mint egy hónapot várni kellett.

A birodalmi alkotmány értelmében a közigazgatást az igazságszolgáltatástól külön kellett választani, így az új rendszer fontos feladata volt egy új igazságszolgáltatási rendszer létrehozása. A "Magyarországon behozandó ideiglenes törvénykezési szerkezetet és perrendtartást" a császár nov. 3-án hagyta jóvá és Haynau november 10-én tette közzé.²

E szerint Magyarországon járásbírókat (Bezirksgericht), megyei törvényszékeket (Landesgericht), kerületi főtörvényszékeket (Distriktual-Obergericht) és a legfőbb törvényszéket (Oberster Gerichtshof) kell felállítani.

A járásbírók hatásköre a következőkre terjedt ki: polgári pereket illetően 500 pft-ig minden peres ügy, amely nem

tartozott váltótörvény vagy bányajog alá; haszonbérleti szerződések, felmondása, birtokháborítási perek, kártérítési ügyek, szolgálati, munka-, bér-, gondviselési szerződésekből adódó perek, minden per, amelyeket az 1836. évi 43. tc. a városi bíróság alá rendelt, amennyiben a járásbíróság helyén vásárt tartanak, olyan csődügyek, melyekben sommás tárgyalásnak volt helye (a kereskedők csődjé kivételével), vérrokonok közötti egyszerű osztályperek, telekkönyvi ki- és betáblázási ügyek. Büntető ügyekben más tulajdonának a megkárosítása, ha a kár nem érte el a 25 pft-ot, 25 pft. értékig orgasdaság, verekedés, garázdálkodás, mezőrendőri kihágások esetén járt el a járásbíróság, mint minden olyan rendőri kihágás esetén, amelyekben korábban a városkapitány vagy a szolgabíró járt el. Súlyosabb ügyekben I. osztályu járásbíróság vagy a megyei törvényszék ítélkezett. A járásbíróságoktól fellebbezni a megyei törvényszékhez lehetett, majd polgári ügyekben 1852. április 1-től a kerületi főbíróhoz.

A járásbíróság személyzete: 1 járásbíró, 1 helyettes járásbíró megfelelő segédszeméllyel. A II. osztályu járásbíróságok hatáskörét meghaladó ügyekben I. osztályu vagy társas bíróságokat (Bezirks-Collegial-Gericht) lehetett szervezni. 1 elnökből és legalább két bíróból kellett állnia. Hatásköre több járásra terjedt ki. A II. osztályu járásbíróság maximum 3 hónapi, az I. osztályu 3 évi fogságot szabhatott ki.

Az 1849. dec. 28-i ideiglenes rendelet telekkönyvezéshez kötötte a birtokforgalmat, az ezzel kapcsolatos feladatok el-
látását a járásbíróságokra ruházta. A rendeletnek 1850. március 1-től kellett volna életbe lépnie,³ de akkor még nem vol-

tak felállítva a járásbiróságok.

A megyei törvényszékek személyzete elnökből, megfelelő számú bíróból és segédszemélyzetből állt. Végzéseiket polgári jogügyekben elnökből és két bíróból, a hatáskörükbe tartozó bűnügyekben pedig elnökből és négy bíróból álló tanácsokban hozták. Hozzájuk tartoztak azok a polgári ügyek, melyek nem voltak a járásbiróságokhoz utasítva, különösen azok a világi perek, melyek eddig egyházi bíróságokhoz tartoztak (kivéve a házasság érvényességét illető és a válópereket, melyek továbbra is az egyházi hatóságok elhatározásának maradtak fenntartva), továbbá az örökeladási és vételi bevallások, melyek eddig a hiteleshelyek előtt történtek, valamint az egyszerű osztálypercek (vérrokonok között), ha a kérdéses vagyontárgy több járásban, de ugyanabban a megyében fekszik, és az 1844:7. tc. értelmében a sommásan tárgyalható csődügyek. A megyei törvényszékek ítélték ezen kívül mint kereskedelmi törvényszékek, minden kereskedelmi és váltóperben, ide értve a kereskedők csődügyeit is. A kereskedelmi és váltóügyek tárgyalásába és az ítélethezárásba a törvényszék a kereskedelmi rendből tagokat vett magához, akik szavazati joggal bírtak. A megyei törvényszék első bíróságként ítéltkezett a következő ügyekben: pártütés, felségsértés, lázadás, hatalmaskodás, hivatali visszaélések, pénz- és okirathamisítás, vallásgyalászás, erőszakos nemi közöszlész, szándékos gyilkosság, gyermekgyilkosság, súlyos testi sértés, párbaaj, gyújtogatás, 300 ft-on felüli lopás, hűtlen kezelés, rablás, csalás (hamis csőd, hamis tanúsítás vagy arra való felbujtás, más 300 ezüst ft-on felüli csalások), bigámia, rágalmaszás stb. A megyei törvényszékek halálos ítéletet is kiszabhattak.

Másodbiróságképp ítelt a megyei törvényszék polgári ügyekben a járásbiróságok határozatai elleni fellebbezések esetében, büntető ügyekben pedig a járásbirósági határozatok elleni panaszokról.

A rendelt^e bevezetését hosszabb előmunkálatok előzték meg, így 1849 végén 1850 elején a legideiglenebb rendszer kezdte meg működését.

Az igazságszolgáltatással kapcsolatos szervezés a szegedi kerületben november elején indult meg.

Gyulai Gaál november 1-én közli Posonyival, hogy a törvényszékek állandó (az ideiglenes) rendezésⁿéig is kell megyei törvényszék, ezért javaslatot kér Posonyitól a törvényszékek tagjainak személyére. Rendelete szerint a megyékben három törvényszéket (polgári, fenyítő, csőd) kell felállítani. Mindegyikhez kell 1 elnök, 4 rendes ülnök, 1 jegyző, a fenyítő törvényszékhez még egy fő- és egy alügyész. Olyan személyeket kell javasolni, akik ilyen hivatalokban dolgoztak.⁴

A kerületi főbíró november 17-én megküldte a rögtön ítélő bíróságról szóló rendeletet és kinevezte tagjait: elnök Lonovics László, ülnökök: Dániel Antal, Farkas Mihály, László Károly, Tarnay János, jegyző Méhes József.⁵

Gyulai Gaál november 20-án: "polgári és büntető külön törvényszék olyképp alakítása javasoltatik, hogy még most egyelőre a csődületi tárgyak a büntető törvényszékhez utasíttassanak."⁶

A törvényszékek tagjait november 20-án nevezte ki a kerületi főbíró:

Polgári és gyámi törvényszék:

elnök: Bánhidya Albert

n. elnök és ülnök: Dániel Antal

ülnökök: Parkas Mihály, Tarnay János, Méhes
József

szolgabíró: Zárday Sándor

esküdt: Barta Antal

főügyész: Baross Sándor

jegyző: Bánffy József

Bűnfenyítő és csódtörvényszék:

elnök: Lonovics László

ülnökök: Posonyi Ignác, László Károly, Sánka
Zsigmond, Pák Mihály

szolgabíró: Szabó István

esküdt: Dragán János

ügyész: Csresnyés István

ügyvéd: Pethes Gábor

jegyző: Baltha Miklós

Számfeletti ülnökök: Verzár Márton, Varga Pál,
Návay Mihály, Fehérváry
Mihály, Temesváry József

Az előző rendelettel ellentétben végül is nem három, hanem csak két törvényszéket alakítottak meg a megyében.

A főbiztos utasításként elrendelte, hogy a törvényszékek az addigi gyakorlat szerint végezzék munkájukat, a napidíjakra és a bírói taksákra nézve szintén a korábbi gyakorlatot tartatta fenn. A törvényszékek elnökeinek, Gyulai Gaál, a tagoknak pedig az elnök előtt kellett hivatali esküjüket le-

7
tenni.

A törvényszékek tagjai közül Dániel A., Méhes J., Baross S., Bánffy J., Lonovics L., Sánka Zs., Cseresnyés I., Pethes G. 1846/49-ben is viselt tisztséget, többségük bírót.

Az ujonnan kinevezett törvényszéki tagok néhány kivételtől eltekintve nemesek voltak /aláhuzva/. Ez hiven tükrözte a megyei viszonyokat.

Nov. 26-án a főbiztos a polgári törvényszék hatáskörébe utalta a korábban a megyei közgyűlésen tárgyalta be- és ki-táblázásokat, intéseket, tiltakozásokat, ellentmondásokat stb., a bünyfenyítő törvényszékhez a szokottakon kívül a csődügyeket.⁸ Szabó László irodaigazgató ugyanezt megegyezően elrendelte jan. 12-én.⁹

Bánhidý Albert a polgári törvényszék elnöke dec. 1-én közli Posonyival, hogy a törvényszék dec. 1-én megalakult és 5-én megkezdí működését. Kéri, hogy az időpontot köröztesse, továbbá, hogy a függőben lévő polgári perek, a szolgabírói székek előtt folyt perek, valamint a szóbeli bírósági jegyzőkönyvek, a számvevősnél lévő községi és gyámi számadások polgári törvényszéknek leendő átadásáról intézkedjék. A törvényszék ülései számára termet, a jegyző számára szobát kért. Posonyi még aznap intézkedett, utasította a szolgabírákat a periratok és jegyzőkönyvek átadására, az ülések számára kijelölt két szobát a széképületben.¹⁰

A bünyfenyítő törvényszék 1849. dec. 1-én, a polgári dec. 5-én megkezdte működését.

A járási bíráskodás megszervezésére november-januárban került sor. Gyulai Gaál nov. 20-án közli Posonyival, hogy a járásbeli bíróságok területének a közigazgatási járások

területével egyeznie kell. Csanád megye az eddigi négy járás helyett háromra osztandó, és ezek mindegyikében egy törvénykezési szolgabíróságot is fel kell állítani.¹¹

A kerületi főbiztos dec. 8-án, Geringer nov. 26-i rendelete alapján utasítja Posonyit, hogy tegyen jelentést arról, hogy minő számu egyéneket talál szükségesnek szóbeli adóssági, rendőri és más sommás ügyek intézése végett olyan ideiglenes bírakul kinevezni, akik az addig szolgabírák által végzett bírói teendőket ellátnák a járásokban. Ezek a bírák a közigazgatási ügyektől teljesen mentesek lennének. Erre képesített és kifogástalan egyének jegyzékét kéri felterjeszteni. Utasítja a megyefőnököt, hogy a javaslatokat a pénztári költségek kimérlésével tegye.¹²

Posonyi 1850. jan. 10-én tette meg " ujabban vett szóbeli utasításhoz képest " javaslatát a járási szóbeli bírakra:

Makói j.: Erney László, Andrássy Nándor, Kovács József

Nagylaki j.: Méhes József, Andrássy Nándor, Kovács József

Battonyai j.: Sánka Zsigmond, Andrássy N., Kovács J.^{12.a.}

Szabó László az új járási beosztással egyidejűleg, jan. 22-én közli Posonyival, hogy a megszűnt járás szolgabírája törvénykezési szolgabírául fog alkalmaztatni. A törvényszékekhez kinevezett szolgabírák és esküdtjeik működése eddigi minőségében megszűnik. Utasítja Posonyit, hogy bírói képességük szerint helyezze el őket a járásokban. Ezek a bírák a törvényszékeknek felváltva továbbra is alkalmazandók lesznek, de fő feladatuk az lesz, hogy járásuk minden helyén szükség szerint bizonyos előre meghatározott és kihirdetett napokon a szóbeli sommás és rendőri ügyeket elintézzék /szó-

birák/. Posonyi január 26-án a makói járásba Szabó Istvánt, a nagylakiba Méhes Józsefet, a tótkomlósiba Zárday Sándort nevezte ki, azzal, hogy munkájukat január 28-án kezdjék meg.¹³ Bizonyos zavar tapasztalható, hiszen Szabó még mindig /jan. végén is/ 4 járásról beszél, holott már novembertől 3 járás volt a megyében, Posonyi így terjesztette javaslatát a törvénykezesi szolgabírák személyére. Ugy tűnik, hogy a távollevő Gyulai Gaál és Szabó között nem volt tökéletes a kapcsolat.

A törvénykezesi szolgabírák intézménye az átmenetet képezte a járásbiróságok felé. Működésüket az 1840. évi 11. tc. alapján végezték.

A nemcsak a lakosság, hanem a tisztviselők számára is szokatlan rendszert januárban többször is szabályozta a főbiztosi hivatal. Különösen a közigazgatási és bírósági hatóságok hatáskörének a tisztázása volt a lényeges. Szabó László jan. 22-én küldte el utasítását Posonyinak: A törvényszékek a közigazgatási eljárásban nem vehetnek részt. A törvényszéki elnökök határozzák meg az ülések helyét, idejét, de erről értesíteni kell a megyefőnököt. Ha a törvényszék tartama alatt rendkívüli eset adódik, értesíteni kell a megyefőnököt, a perek kimutatását és a rabok tabelláját negyedévenként meg kell küldeni a megyefőnöknek. Az ítéletek végrehajtása a törvényszéki szolgabírák és segédjeik kötelessége, de a közigazgatási szolgabírákat is megbizhatják vele.

Csődügyekben az összeírást a közigazgatási szolgabírák tartoznak elvégezni, de a jelentésüket a törvényszék elnökének nyújtják be. A tetten ért gonosztevőket a közigazgatási tisztviselőknek is át lehet adni, akinek kötelessége a szükséges

megejténi. A törvényszéki tisztviselők fizetését a törvényszéki elnökök utalványozzák, de azt időről-időre be kell mutatni a megyefőnöknek. A eszénbirtosok, tölöctartók, hajduk és pandurok a fenyítő törvényszék elnöke alá tartoznak.¹⁴ Még nincs meg a teljes elkülönülés, a megyefőnök sok mindenben felettes hatóság. Több ponton lényegesen mást tartalmaz Szabó Jan. 29-i utasítása: A közigazgatási hivatalnokok az ítéletek végrehajtásában csak annyiban folyhatnak be, amennyiben az alattuk álló karhatalom a végrehajtást elősegíti. A törvényszékeknél alkalmazott egyének napidijait (ekkor még csak napidíjat kaptak, minden törvényszéki ülés után) és egyéb járandóságait a zavarok elkerülése végett csak a megyefőnök utalványozhatja.

Csődügyekben az összeírást nem a közigazgatási hatóságok, hanem a törvényszéki bírák végzik. A tettenért gonosztevéket a törvénykezési bírónak kell átadni. Közigazgatási szolgabíró a gonosztevéket elfoghatja, de tényleírás mellett átadni tartozik a bünyítő törvényszéki szolgabírónak.¹⁵

Az áttérés nehézségét mutatja az egy hét alatt kiadott két utasítás egymásnak csaknem teljesen ellentmondó volta. A szokatlan rendszer a későbbiekben is problémákat okozott.

1852-ben például a kerületi főispán inti a megyefőnököt a surlódások elkerülésére. A lakosság nem volt teljesen tisztában azszal, hogy ügyeinek intézése közben mely fórumhoz forduljon.

Az ideiglenes törvénykezési szerkezetéről szóló rendelet kimondta, hogy amint valamelyik törvénykezési kerületben az előmunkálatok befejeződnek az igazságügyminiszter által meghatározott napon a bíróságok megkezdik működésüket. Az életbe léptetést az erre kinevezett bizottmányok hajtják végre.

A községi határokat, a népesség számát, a nyelv viszonyokat, az egyes helyek fontosságát kell figyelembe venni. A törvénykezési me^ggyket lehetőleg a közigazgatási megyékkel összhangban kell megállapítani.¹⁶

Szabó László jan. 16-án közölte Posonyival az Igazságügyminiszternek dec. 14-én kelt, az ország igazságügyi beosztásra vonatkozó leiratát. Az országot 5 törvénykezési kerületbe osztották: Soproni, Nagyszombati (Possonyi katonai kerület), Eperjesi (Kassai katonai kerület), Debreceni (Nagyvárad katonai kerület) és Pesti. A Debreceni kerülethez Bihar, Szatmár, Szabolcs, Békés, Csongrád és Csanád megyék fognak tartozni. Minden kerületbe miniszteri bizottmány fog kiküldetni, amelynek feladata lesz azokat a munkálatokat eszközölni, amelyek szükségesek az új törvénykezési szerkezet behozatalához. A törvénykezési kerületi miniszteri biztosoknak meg kellett ismerkedni a kerület viszonyival, hogy képesek legyenek a járási és megyei bíróságok székhelyeit kijelölni, a járási bíraskodásra megfelelő személyeket javasolni.¹⁷

A debreceni kerület miniszteri biztosát a császár 1850. február 5-én (legkésőbb az 5 közül) nevezte ki Szerdahelyi Pál volt Szatmár megyei főispáni helytartó személyében.¹⁸

Szerdahelyi márciusban megkezdte a tájékozódást és szervezést. Ugy tűnik, hogy Possonyi megtudott valamit Szerdahelyi elképzeléseiről, mert áprilisban a törvényszék székhelyére tett javaslatot Cseh miniszteri biztosnak. Valószínűleg úgy értesült, hogy Békés, Csanád és Csongrád megyék egy megyei törvényszéket kapnak. Szerinte a törvényszék székhelyéül Gyula, Makó, Szegvár és Szeged jöhet számításba. Szegvár egy kis falu, Gyula messze van a csongrádiaknak, Szeged a béké-

sieknek (a legtávolabbiaknak 5 folyón kellene átkelni, hogy eljussanak Szegedre). Szerinte Szegednek ebben a kerületben való léte céliránytalan, Nagyváradal gyér összeköttetése van, közlekedés rossz. A rendeleteknek a Bécs-Pest-Nagyvárad (Debrecen)-Szeged utvonalat kellene megtenni. Pest felé viszont jó a közlekedés (vasut, hajó és jó országut), csak a pesti kerülethez tartozhat. Később valóban a pesti kerülethez csatolják Csongrád megyét. Törvényszékek a legmegfelelőbb hely Makó lenne. Kb. 22000 lakosa van, nagy megyeháza (Békés megyében nincs ilyen), külön börtön épülete van, a Szeged és Arad közötti kereskedelmi utvonal központja. Ha ez a megoldás nem lehetséges, akkor Csanád megyének külön törvényszéke legyen Makón.¹⁹

Posonyi javaslatai nem érték el a kívánt célt. Szerdahelyi június 7-én azt terjeszti fel az Igasságügyminiszternek, hogy Csanád megyében nem célszerű egy külön törvényszéket felállítani, mert kicsi. Ezért javasolja, hogy a makói és nagylaki törvénykezési járás a Csongrád megyei (Szeged), a battonyai és tótkomlói a Békés megyei (Gyula) törvényszékhez csatoltassék. A javaslatot az Igasságügyminisztérium jóváhagyta.²⁰ Ezt Szerdahelyi aug. 26-án közölte Zsitvay megyefőnökkel. A szegedi törvényszék a Csongrád-Csanádi a gyulai a Békés-Csanádi nevet viselte. A gyulai 1850. szept. 4-én, a szegedi szept. 12-én kezdte meg működését.²¹

A megyének ilyen kettéosztása elég szerencsétlen megoldás volt, ezt felismerve csak az év végéig állt fenn ez az állapot. Mindenesetre ez a döntés előrevetítette a megye későbbi sorsát.²²

Csanád megye önálló polgári törvényszéke 1850. szept. 10-én, a büntető törvényszék szept. 11-én fejezte be működését.

Szerdahelyi aug.-ban közölte a megyével a törvénykezési járási beosztást. Csanád megyét 4 járásra osztotta /pedig az önálló törvényszék tartására kicsinek találta a megyét/, nem vette figyelembe, hogy az idevonatkozó rendeletek szerint a közigazgatási és törvénykezési járásoknak meg kellett egyezniük.

Csongrád megyében is 4 járásbiróságot állított fel,^{22.a.} pedig Csongrád megye területe és lakossága kb. a kétszerese volt a Csanádénak.

A miniszteri biztos a következőképpen osztotta fel a megyét:²³

Makói I. oszt. j.b.: Makó, Földeák, Apátfalva, Ujcsanád, Be-
ka, Lele, Nagy- és Kiskirályhegyes,
Kopáncs = 31852 fő

Nagylaki II.o. j.b.: Nagylak, Palota, Sajtény, Mezőhegyes
/Fecskés, Kamarás/, Tompa, Töviskes,
Kövegy = 20558 fő

Orosházi I. o. j.b.: Orosháza, Tótkomlós, Székegyháza, Pit-
varos, Kovácsháza, Bánhegyes, Apáca,
Földvár, Kaszaper = 27162 fő

Battonyai II.o.jb.: Battonya, Tornya, Dombegyháza, Vizes,
Kisiratos, Kevermes, Dumiratos, Kupa,
Kunágota = 17992 fő

A makói járásbiróság a nagylaki, az orosházi pedig a battonyai társasbirósága volt. Az orosházi járásbiróság alá tartozó helységek közül Orosháza Békés megyei, a többi Csanád

megyei helység volt.

A népesség számát tekintve aránytalan lett a beosztás (például Ujcsanádot a nagylaki járásba kellett volna osztani, arányosabb lett volna a lélekszám, korábban is, most is a nagylaki közigazgatási járáshoz tartozott stb.).

A járásbiróságok személyzetének kinevezésére részben augusztusban, részben később került sor.

Szerdahelyi október 14-én közli Zeitvayval a járásbiróságok személyzetének névsorát:²⁴

Makói j.

jb.: Lonovics László

h.: Pethes Gábor, Paksy Dániel

elnökök: Pók Imre, Farkas Mihály

iktató: Pák László

telekkönyvvezető: -

írnokok

Nagylaki j.

Major József

-

Gáll Sándor

Tomka Alajos

írnokok

Orosházi j.

jb.: Keblovsky Lajos

h.: Méhes József

elnökök: Pák Mihály, Major József

iktató: Hán Vilmos

telekkönyvvezető: -

írnokok

Battonyai j.

-

Mátéffy Lajos

-

Dragán János

írnokok

A névsorból kiderül, hogy egyetlen járásbiróság személyzete sem volt teljes még október közepén sem, pedig ekkor a nagylaki és battonyai már működött. A Csongrád-Csanádi Megyei Törvényszék elnöke Dobossy már szept. 10-én elrendelte a

nagylaki járásbiróság működésének megkezdését /szeptemberben el is kezdte/, Battonyán pedig a helyettes járásbíró október 7-én már tevékenykedett.

Az üres állások vagy a szerveztlenséggel vagy a megfelelő személyek hiányával magyarázhatók. Szervezetlenség mindenképpen tapasztalható, hiszen Major Józsefet Szerdahelyi javaslatára kinevezték Nagylakra járásbírónak, Orosházára pedig ülnöknek, Németh Antalnak, Békés-Csanád megye Törvényszéke elnökének a javaslatára.

Az év őszén, mivel Csongrád megye a pest-budai kerületbe került, Szerdahelyi miniszteri biztos előterjesztésére az Igasságügyminiszter november 22-én jóváhagyta a makói és nagylaki törvénykezési járásnak is a Békés-Csanád megyei Törvényszékhez csatolását. December közepétől megszűnik a kapcsolat a szegedi törvényszékkal.²⁵ Ettől kezdve Csanád megye törvénykezési tekintetben Békés megyéhez tartozott. Az ideiglenes bíróságok megszervezésével egyidejűleg történt meg az álladalmi ügyészségek felállítása. Már a bünvádi eljárásról szóló 1849. december 28-i legfelsőbb elhatározás kimondta, hogy az addigi tiszti ügyészek helyébe az I. Osztályu járásbíró-ságoknál és a megyei törvényszékeknél az álladalmi ügyvédek (Staatsanwalt) fognak lépni.²⁶

Az álladalmi ügyésszi szervezetről szóló rendeletet az Igasságügyminiszter 1850. június 30-án tette közzé (a június 28-i legfelsőbb elhatározás folytán).²⁷ E szerint az ügyésszi szervezetét az Igasságügyminisztérium közvetlenül irányította, a kerületi törvényszékek mellett főügyészek, a megyei törvényszékek mellett az ügyészek, az I. osztályu já-

rásbiróságok mellett helyettes ügyészek képezték a vádhatóságot. Az ügyészek a bíróságoktól függetlenek voltak.

1850 végére befejeződött az ideiglenes bíróságok szervezése. Ezután a bíróságok szervezetében lényeges változás 1854-ig, a definitív bíróságok felállításáig nem történt. Az ideiglenes bíróságok működése idején vezették be Magyarországon az új polgári és büntető perrendtartást.

Az urbéri pátens kihirdetése után, mivel az urbéri törvényszékeket csak jóval később szervezték meg, az urbéri kérdésekben első folyamodású fórum a megyefőnök, második a kerületi kormányzat lett.²⁸

A végleges (definitív) bírósági szerkezetet a "szilveszteri pátens" alapján állapították meg. Az ideiglenes és végleges rendszer között a leglényegesebb különbség a közigazgatás és igazságszolgáltatás egyesítése alsó fokon, vagyis a járásbíróságok megszüntetése, valamint az esküdtbíróságok felszámolása.²⁹

A járásbíróságok 1854. áprilisáig működtek, attól kezdve a vegyes szolgabíróságok végezték alsó fokon az igazságszolgáltatást. A megyei törvényszékek hatásköre lényegében változatlan maradt 1861-ig, amikor is az Októberi Diploma, majd az Országbirói értekezlet által kidolgozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok folytán 1861. április 30-án megszüntették tevékenységüket.

UTÓSZÓ

Az abszolutista rendszer a forradalmat és szabadságharcot leverve bizonyos tekintetben mégis a forradalom egyes - a kapitalista fejlődés szempontjából jelentős - vívmányának végrehajtója lett. Az igazgatás polgári átalakítására is ekkor tettek kísérletet. A neoabszolutizmus korának számos olyan intézkedése volt, amelyet a kiegyezés után is meghagytak vagy újra bevezettek. Jelentős alkotása volt az önkényuralmi rendszernek a közigazgatás és bírászkodás teljes különválasztása, bár alsó fokon ezt 1854-től megszüntették, az ügyészi szervezet függetlenítése a bíróságoktól, a telekkönyvi rendszer bevezetése. Az osztrák rendszer önkényuralmi központosító célzatu területrendezési sokszor racionális talajon álltak. A korszak tisztviselőit tekintve elég vegyes kép tárul elénk. Szakirodalmunkban eluralkodott az a nézet, hogy Magyarországon az abszolutizmus időszakában nagyon sok idegen hivatalnok volt és ezeket külföldiekkel azonosították. Az osztrák nyílt pályázati rendszerből következett, hogy az ország bármely részéből lehetett egy állásra pályázni. A külföldi hivatalnokok jobbára az igazgatás magasabb lépcsőin tevékenykedtek és számuk a definitivum időszakában szaporodott meg. A rengeteg korrupciós pernél nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy a nemesi vármegyében az ilyen ügyek sokkal nehezebben derültek ki.

Csanád megye tisztviselői karáról el kell mondanunk, hogy korábban szinte valamennyien a nemesi vármegye tisztviselői

voltak, sőt a megye 1848/49. évi központi tisztviselői közül az első és másodalispán kivételével valamennyien viseltek hivatalt az abszolutizmus időszakának első éveiben. Ez nem feltétlenül elvtelenség volt részükről, hiszen sokan megélhetésüket biztosították így. Lonovics Károly például postamester volt!

IRODALOM

Munkánkhoz elsődlegesen a Csongrád megyei Levéltárban őrzött Csanád megye Levéltárának abszolútizmuskori iratait használtuk fel. A korszakra vonatkozó rendeleteket a Magyar-koronaországot illető Országos törvény és kormánylap /később/ Magyarországot illető Országos Kormánylap alapján dolgoztuk fel.

Sajnos témánkra vonatkozó feldolgozás kevés készült. Dolgozatunkhoz elsődlegesen Sashegyi Oszkár kitűnő kormányzat-történeti munkáját / Az Abszolútizmuskori Levéltár, Bp. 1965./ használtuk, amelyben a szerző Magyarország politikai igazgatásának történetét dolgozta fel, így a megyei és járási igazgatás kérdését csak részben érintette.

Sajnos a Magyarország története 1848-1890. /Bp. 1979/ c. munka keveset foglalkozik a korszak politikai igazgatásának történetével, igazságszolgáltatásával pedig gyakorlatilag semmit sem.

Szita János megyei közigazgatástörténetének /Baranya megye közigazgatása a neoabszolútizmus idején. I., Baranyai helytörténetírás 1980., Pécs 1981. 383-422. old./ sajnos csak első - a mi témánknál korábbi időszakot feldolgozó - része jelent meg.

Csizmadia Andor A magyar közigazgatás fejlődése /Bp.1976./ c. munkájában csak részben és röviden érinti témánkat.

A magyarországi abszolútizmuskori igazságszolgáltatási szerkezetet röviden ismertette Párdányi Miklós Az abszolútizmuskori jogszolgáltatási szervezetről c. munkájában /Levélt-

tári Híradó 1954. 1-2. sz. 77-83. old./.

Ujabban Labádi Lajos tárta fel röviden a megyénkhez közel lévő Szentesi járásbíróóság működését a Szentesi cs. kir. Járásbíróóság iratai 1850-1854. c. munkájában /Levéltári Szemle 1980. 143-146. old./.

Hencz Aurél Területrendezési törekvések Magyarországon /Bp. 1973./ c. munkájában foglalkozik a korszak területrendezési kérdéseivel is, de megyénket illetőleg csak az 1854. évi egyesítést és az azzal kapcsolatos átszátolásokat említi.

JEGYZETEK

Bevezetés

1. Sajnos 1850-ből nincs a lélekszámra vonatkozóan megbízható adatunk. Palugyay Imre (Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása IV. Békés-Csanáád, Csongrád és Honth vármegyék leírása, Pest, 1855.) adatai hibásak. Szabó Ferenc (Békés^{és} Csanáád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén, Békési Élet 1980/3. 283-294. o. kísérletet tett az adatok pontosítására, de mivel Palugyay adatait és 4-5 évvel későbbi vagy később készített adatokat használ, kevés sikerrel. A Csongrád megyei Levéltárban Csanáád megye cs.kir. Megyehatóságának iratai között 6422/4422/1851. sz. alatt megvannak a nagylaki és tótkomlói járás népszámlálási végadatai. Ez mindössze egy településnél egyezik meg mind Palugyay, mind Szabó Ferenc adataival. Mi az OL D 82 2591/3/1850. sz. alatt lévő adatokat szerepeltetjük, mivel azt összevetve, a két járásra nézve sokkal közelebb áll a népszámlálási adatokhoz, így remélhető, hogy a makói járás adatai is megközelítőleg fedik a valóságot.
2. Országos Levéltár, Gyulai Csál Ede szegedi kerületi főbiztos iratai (a továbbiakban OL D 82/2591/3/1850.

3. Magyarország története 1848-1890. Főszerk.: Kovács Endre, Budapest 1979 II. 1119. old.
4. OL D 82 2591/3/1850. Palugyay i.m. 67. old. az 1850. évi népszámlálás adatait közölve 11110 szlávot szerepeltet, pedig ez már azért sem lehetséges, mert ugyanebben a kötetben az egyes helységeknél szereplő adatokat összeadva kb. 20000 főnyi szlovák és szerb népességet kapunk.
5. Csongrád megyei Levéltár, Az 1857. évi népszámlálás és állatösszeírás iratai (továbbiakban Népszámlálás 1857.)
6. CsmL. Mf. 26,85/1852. eln.
7. Uo. 133/1853. eln.
8. CsmL. Népszámlálás 1857. Bevölkerung und Viehstand von Ungarn (Grosswardeiner Verwaltungsgebiet). Nach der Zahlung vom 31 october 1857. Herausgegeben vom k.k. Ministerium des Innern. Wien 1895. 2-3. old. A battonyai járás adatai pontatlanok. A "földbirtokosok" természetesen nem a mai értelemben használatos.
9. Népszámlálás 1857., Bevölkerung 2-3. old.
10. Palugyay i.m. 111. old., Csmf. 1292/1850.
11. Csmf. 3062/1851., Palugyay i.m. 64. old. adatai pontatlanok. Megjegyezzük, hogy az általunk hivatkozott iratban is hibás az összeadás, és ennek egy részét közölte Palugyay.
12. Bevölkerung 16. old.
13. Palugyay im. 107-108. old.
14. CsmL. Népszámlálás 1857.
15. Palugyay im. 113. old.
16. CsmL. Csmf. 1292/1850.
17. uo.

18. Palugyay im. 107. old.
19. Népszámlálás 1857.
20. Palugyay im. 138. old. Csak 1851-től kezdtek el kövezni a makói országotat.

Gsanád megye helyzete a császári csapatok bevonulása után

1. CsmL. Gsanád megye Kormányzó alispánjának iratai (továbbiakban Cs. al.) 29/1849. jkv. sz.
2. Uo. 166/1849.
3. Uo. 121/1849.
4. Uo. 122/1849.
5. Uo. 87/1849.
6. Uo. 92/1849.
7. Uo. 50/1849.
8. Uo. 87, 104/1849.
9. Uo. 168/1849.
10. Sashegyi Oszkár: Az Abszolútizmuskori Levéltár, Bp. 1965. 272. old.
11. Országos Levéltár, Gyulai Gaál Ede szegedi ker. főbiztos iratai (továbbiakban OL D 82) 2125/1850.
12. Uo. 15/1849.
13. Uo. 125/1849.
14. CsmL. 39/1849.

15. CsmL. Csanád megye cs.kir. Megyehatóságának iratai (Csmf)
187/1849. jkv. sz., 308/1849.
16. Uo. 189/1849.
17. Uo. 291/1849.
18. Uo. 1879/1850.
19. Uo. 1292/1850.

Csanád megye közigazgatása

1849-1854

1. Sashegyi im. 28-30. old.
2. OL D 82 159/1849.
3. CsmL. Csanád vm. Bizottmányának iratai, jkv. 1656/1849.
"Ugy látván, hogy a császári hadak folytonos diadalak közötti előhaladásának egyenesen vidékünk van kitétetve, miután a magyar sereg ezen elő nyomulást főn tartani nem látszik kellő erejűnek, ne hogy a nép a nem érdemlett méltatlanságoknak ki tétetve legyen: figyelmeztettnék a megyei községek hogy a ne talán bevonulandó császári seregek előrehaladását akár ellenszegülés akár élelmezési kivántatóságok sürgölt kiszolgáltatásábani vonatkozásoknál fogva könnyen bekövetkezhető szerencsétlenségeknek (magukat) ki ne tegyék."
4. OL D 82 159/1849, Csmf. 1879/1850.
5. CsmL. Cs.vm. Biz. ir. 135/1848.
6. OL. D 82 159/1849.
7. OL. D 82 1/1849.

8. Sashegyi im. 272. old.
9. CsmL. Szeged v. Tanácsának iratai 52/1849. Sashegyi im. 272. old. szerint már aug. 14-én Szegeden volt, ezt azonban a dokumentumok kizárják.
10. CsmL. Szentcsongrádi cs.kir. Megyehatóság iratai 23/1849.
11. Uo. 51/1849.
12. CsmL. Csanád m. Bf. Törvényszékének iratai 26/1850.
13. CsmL. Cs. al. 1/1849.
14. CsmL. Békés-Csanád megye Törvényszékének Csanád megyére vonatkozó iratai 1663/1852. bf. sz. (Kossuth Hírlapja 67. sz. 1848. szept. 16.
15. CsmL. Cs. al. 2/1849.
16. Uo. 154/1849.
17. Uo. 311/1849.
18. Gyűjteménye a Magyarországnak számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs.kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországnak kiadott Hirdetményeknek. Hivatalos kiadás. Buda 1849. 180-205.
19. CsmL. Csmf. 1/1849. jkv.
20. Uo. 516/1849.
21. Uo. 530/1849.
22. Sashegyi im. 35. old.
23. CsmL. Csmf. 286/1849.
24. OL D 82 2591/1/1850.
25. Uo. 1451/1849.
26. Uo. 2591/1850.
27. CsmL. Csmf. 368/1849.

28. OL. D 82 1882/1849.
29. Uo. 2591/3/1850.
30. CsmL. Csmf. 280/1849.
- 30.a. Manifestumok és Szózatok 203. old.
31. Sashegyi im. 31-32. old.
32. CsmL. Csanád m. Számvevőjének iratai 34/1849.
33. CsmL. Csmf. 1098, 1911/1850.
34. OL D 82 2591/1850.
35. CsmL. Csmf. 541/1850.
36. Uo. 623/1850.
37. Uo. 1439/1850.
38. CsmL. Cs. al. 92/1849., OL D 82 2591/1849.
39. CsmL. Csmf. 640/1850.
40. Uo. 922, 981/1850.
41. Uo. 986/1850.
42. Uo. 665/1850.
43. Uo. 778/1850. jkv.
44. CsmL. Cs. al. 70/1849.
45. Szabó Ferenc: A Dél-Alföldi betyárvilág 49. old. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 53-54. Gyula 1964.
46. CsmL. Csmf. 664, 785/1850.
47. OL D 82 2788/1850.
48. CsmL. Csmf. 1406/1850.
49. Uo. 1439/1850.
50. CsmL. Csmf. 1439/1850. és 785/1850. jkv.
51. Sashegyi im. 37. old.
52. CsmL. Csmf. 1103/1850.
53. Uo. 1441/1850.

54. CsmL. Csmf. 1448/1850.
55. Uo. 2096/1850.
56. Uo. 1471/1850.
57. Uo. 712/1850.
58. Uo. 2296/1850, OL D 82 2510/1850.
59. Uo. 1975, 2018/1850.
60. Uo. 2781/1850.
61. CsmL. Békés-Csanád m. Törvényszéke Csanád megyére vonatkozó iratai 73/1854.,(347/1856.)
62. Tömörkény István meleg hangú írásban emlékezett meg róla (Az öreg Pozsonyi)
63. CsmL. Csmf. 3380/1850.
64. Uo. 3768/1850.
65. Békés megyei Levéltár (Eml.), Békés-Csanádi cs.kir. Megyehatóság iratai (BCSf) 342/1850.
66. CsmL. BCS. Tszék 1663/1852.
67. Sashegyi im. 39. old.
68. Hivatali utasítás a közigazgatási hatóságok számára Magyarországon a belügyminiszteriumnak ezen koronaországban politikai közigazgatási hatóságok szervezete iránt 1850-ki sept. 13-án kiadott rendeletével együtt, Buda, 1851.
69. Sashegyi im. 49. old.
70. Uo. 42-43. old.
71. CsmL. Csmf. 29/1851. eln.
72. Uo. ua.
73. Sashegyi im. 35. old.
74. CsmL. Csmf. 29/1851. eln.

75. CsmL. Csmf. 29/1851. eln.
76. Uo. 4189/1852.
77. Uo. 47/1851. eln., 247/1852. eln., 67/1853. eln.
78. Vö. Sashegyi im. 315. old. A bekebelezés el volt rendelkezve, de nem hajtották végre, a két járásra osztás is csak ^{terv}maradt.
79. CsmL. Csmf. 5763/1851.
80. Uo. 4189/1852., 67/1853. eln.
81. Uo. 18/1851. eln.
82. Uo. 215/1852. eln.
83. Magyarországot illető Országos Kormánylap (MOTK) 1852. 220-222. old.
84. Uo. 1852. 2-7. old.
85. CsmL. Csmf. 174/1851. eln.
86. Sashegyi im. 58. old.
87. MOTK. 1853. 75-122. old.
88. MOTK 1853. 76. old.
89. CsmL. Nagylaki járás főszolgabírójának iratai 10/1854. eln.
90. Eredetileg Perczel volt a neve, de megváltoztatta. Szolnok megye főnöke Bonyhády Imre, Csongrád Bonyhády István volt egy ideig.
91. CsmL. Csmf. 341/1853. eln.
92. Uo. 473/1853. eln.
93. Nagylaki j. főszolgabíró ir. 132/1854., Nagylaki járásbírótság iratai I. 10/1854. Übersicht über die administrative und gerichtliche Eintheilung des Grosswardeiner Verwaltungsgebietes.

94. Nagylaki főszolgabíró ir. 122/1854.

95. CsmL. Csmf. 307/1854.

Csanád megye igazságszolgáltatása

1849-1854

1. CsmL. Cs.al. 155/1849.
2. MOTK 1850. 1-23. old.
3. Uo. 1850. 8-13. old.
4. CsmL. Cs.al. 13/1849.
5. OL D 82 1012/1849.
6. CsmL. Csmf. 232/1849. jkv.
7. Uo. 286/1849.
8. Uo. 327/1849.
9. Uo. 224/1850.
10. Uo. 376/1849.
11. Uo. 232/1849. jkv.
12. Uo. 478/1849.
- 12.a. Uo. 144/1850.
13. Uo. 368/1850.
14. Uo. 375/1850.
15. Uo. 426/1850.
16. MOTK 1850. 7.1.
17. CsmL. Csmf. 251/1850.
18. Uo. 716/1850. jkv.

19. CsmL. Csmf. 1439/1850.
20. BmL. BCsf. 395/1850.
21. CsmL. Csanád m. Bf. Tszéke jkv. 1656/1850.
22. 1854-ben közigazgatásilag is Békés megyéhez csatolták a megyét, 1950-ben viszont kísértetiesen Szerdahelyi elgondolását idézve osztották ketté a megyét, de akkor már ugy, hogy a neve sem maradt fenn.
23. BmL. Bcsf. 365/1850.
24. Uo. 1703/1850.
25. Nagylaki járásbiróság iratai 83/1850. jkv.
26. MOTK 1850. 20. old.
27. Uo. 1850. 712-716. old.
28. CsmL. Csmf. 141/1853. eln.
29. MOTK. 1852. 6. old.

Csanád megye népessége és nemzetiségi viszonyai 1850 elején:

Helynév	magyar	német	szlovák	szerb	román	zsidó	össz.
	cigány						
<u>Makói járás</u>							
Makó v.	21147	-	-	-	9	1270	22426
Apátfalva h.	3994	-	-	-	85	37	4116
Lele kert.	301	-	-	-	-	-	301
Kopáncs puszta	120	-	-	-	-	-	120
Földeák h.	2004	-	-	-	11	11	2026
Palota h.	4141	-	31	-	20	62	4254
Kövegy kert.	560	-	-	-	75	-	635
Nkirályhegyes p.	201	-	-	-	3	-	204
Kkirályhegyes k.	391	-	-	-	-	-	391
Összesen	32859	-	31	-	203	1380	34473
<u>Nagylaki járás</u>							
Nagylak v.	260	11	5768	806	4637	210	11692
Csanád h.	115	3	-	800	1200	18	2136
Beka kert.	135	-	-	-	8	-	143
Sajtény h.	87	-	-	-	3465	85	3637
Töviskes kert.	83	-	-	-	-	-	83
Battonya	3341	-	6	2000 ⁺	3059 ⁺	116	8522
Torny v.	26	940	-	-	1194	34	2194
Mezőhegyes, Fecs-							
kés, Kamarás p.	50	100	120	-	30	-	300
Tompa p.	27	-	4	-	3	-	34
Összesen	4124	1054	5898	3606	13596	463	28741

magyar német szlovák szerb román zsidó Össz.
cigány

<u>Tótkomlói j.</u>	Tótkoml						
Tótkomlós	-	-	7400	-	-	-	7400
Székegyház	622	-	-	-	-	2	623
Nagymajláth							
Pitvaros régi	19	-	1957	-	7	23	2006
- " - Alberti	17	-	632	-	-	-	649
- " - Ambrózfalva	23	-	682	-	-	-	705
Nagykovácsháza	1530	-	3	-	1	8	1542
Tótkovácsháza	752	-	8	-	-	2	762
Ref.Kovácsháza	451	-	-	-	-	4	455
Marczibányi	579	-	-	-	7	14	600
Dombegyháza							
Bánhidý D.egyháza	276	-	-	-	-	5	281
Ref.Dombegyháza	636	-	-	-	80	13	729
Vizes	132	-	8	-	23	4	167
Kisíratos	1765	-	-	-	-	15	1780
Kevermes	2190	-	-	-	10	-	2200
Dumíratos	467	-	-	-	-	5	472
Dombíratos/							
Kupa	73	-	-	-	20	-	93
Kunágota	948	-	-	-	-	-	954
Bánhegyes	25	-	226	-	5	-	256
Apáca	1397	-	27	-	13	10	1447
Földvár	408	-	-	-	-	2	410
Kaszaper	72	-	17	-	18	-	107
Összesen	12382	-	10960	-	184	112	23638

Megjegyzések a táblázathoz

Az adatok az OL D 82 2591/3/1850. sz. alatt találhatóak. Battonyánál eredetileg 5059 román szerepelt, szerb egy sem. Korrigáltuk, mert több egykoru forrás adata szerint Battonyán kb. 2000 szerb élt a 19. század közepén.

Tótkomlósnál a 7400 szlovák valószínűleg becslés. A helység lélekszáma kb. ennyi volt, de ebből kb. 200 más etnikumhoz tartozott. Itt jegyezzük meg, hogy Palugyay és Szabó Ferenc / i.h. / adatai /a részadatok és a végösszeg nem egyezik/ hibásak. A 7237 helyesen 7215.

Lényeges eltérés mutatkozik Nagylak /a 11692 fő tulzás/ és Tótkovácsháza /Palugyay és Szabó F. által közölt 648 szlovák népesség téves, nem valószínű, hogy 20-nál több szlovák élt volna ott/ esetében.

CSANÁD MEGYE

TÉRKÉPE,

III Járásra felosztva.

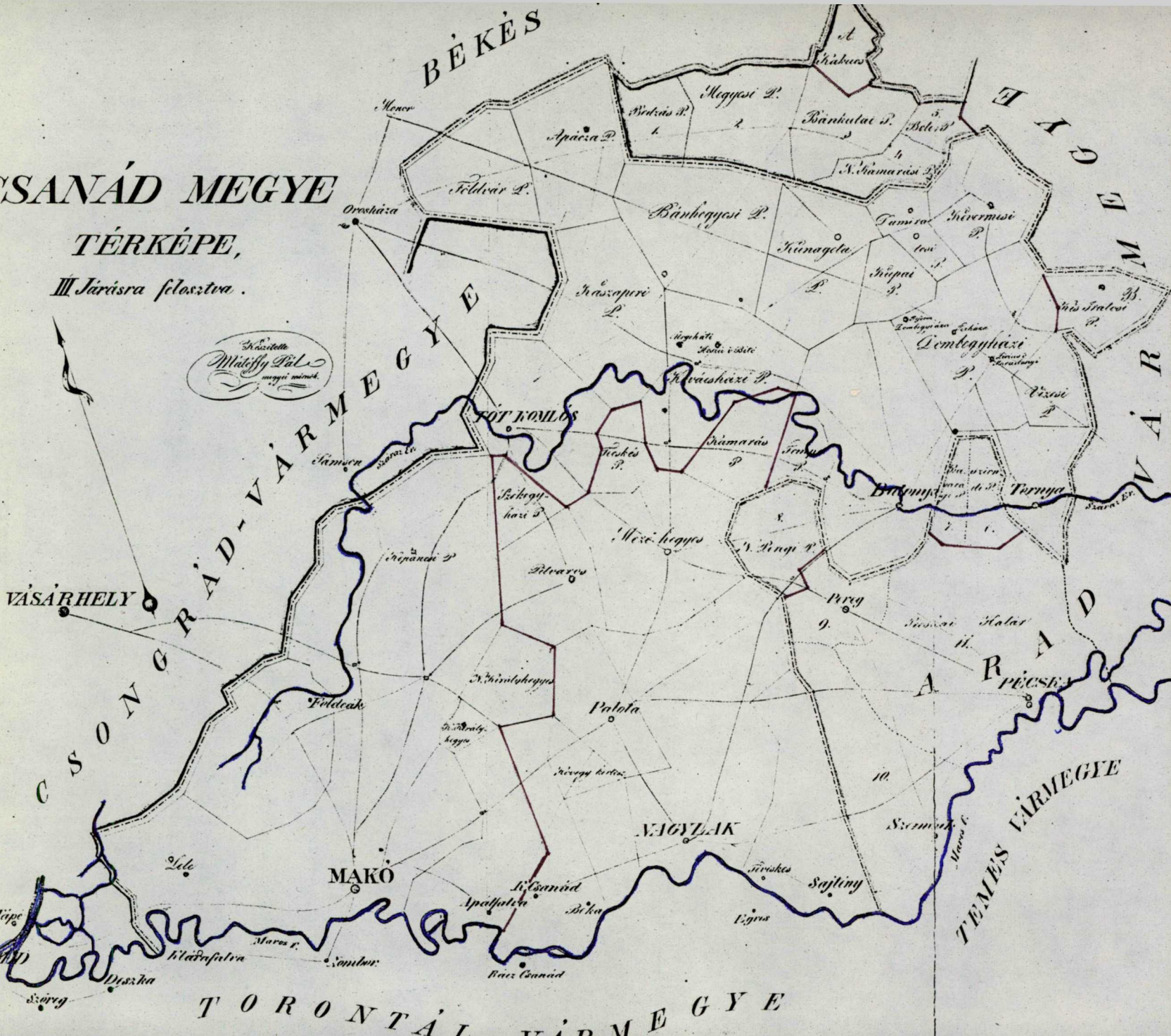
Csanád megye járási beosztása 1848-1849

CSANÁD MEGYE

TÉRKÉPE,

III Járásra felosztva.

Elkészítette
Mátffy Pál
megyei mérnök.

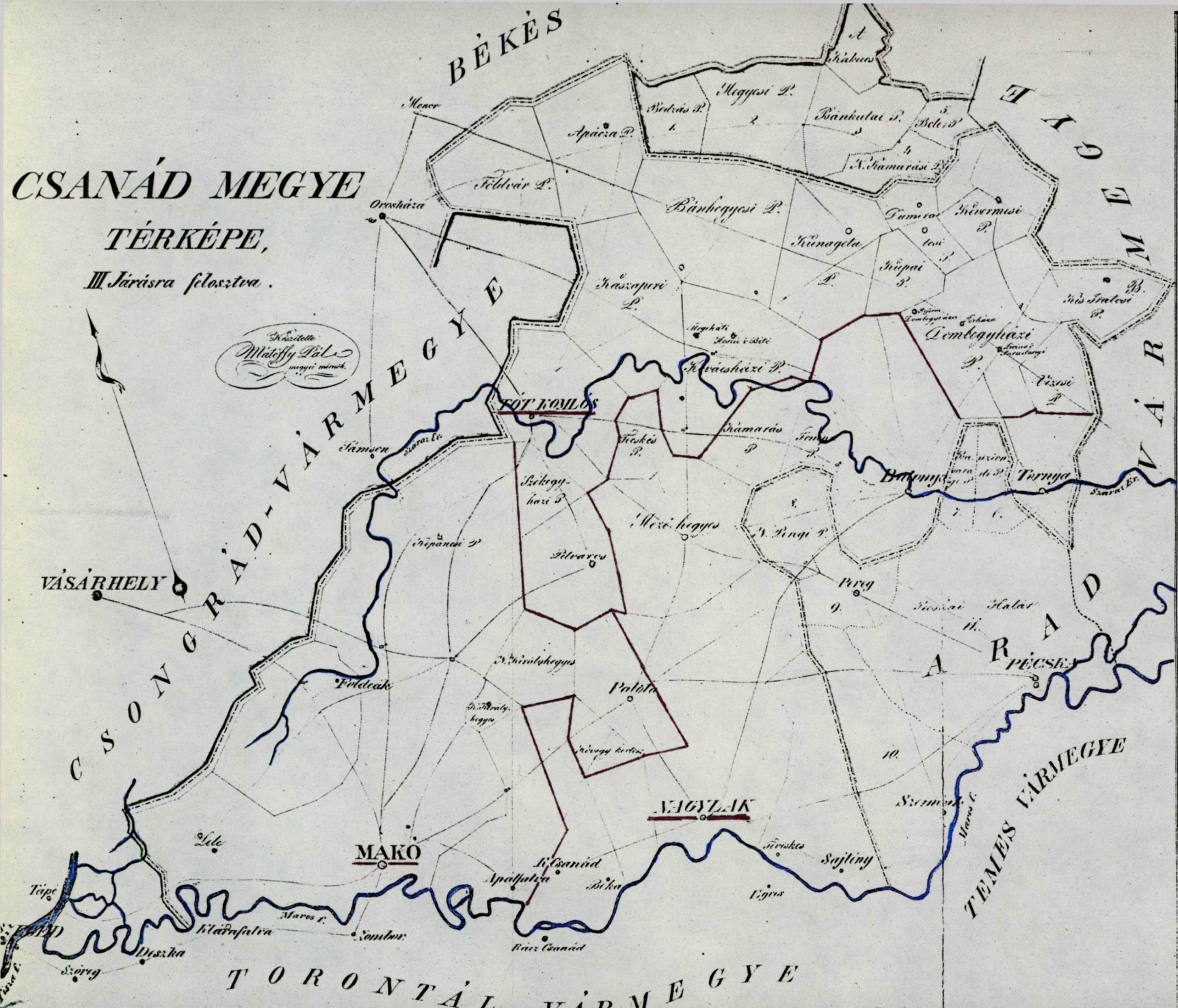

Posonyi járási beosztási terve 1849

CSANÁD MEGYE

TÉRKÉPE,

III Járásra felosztva.

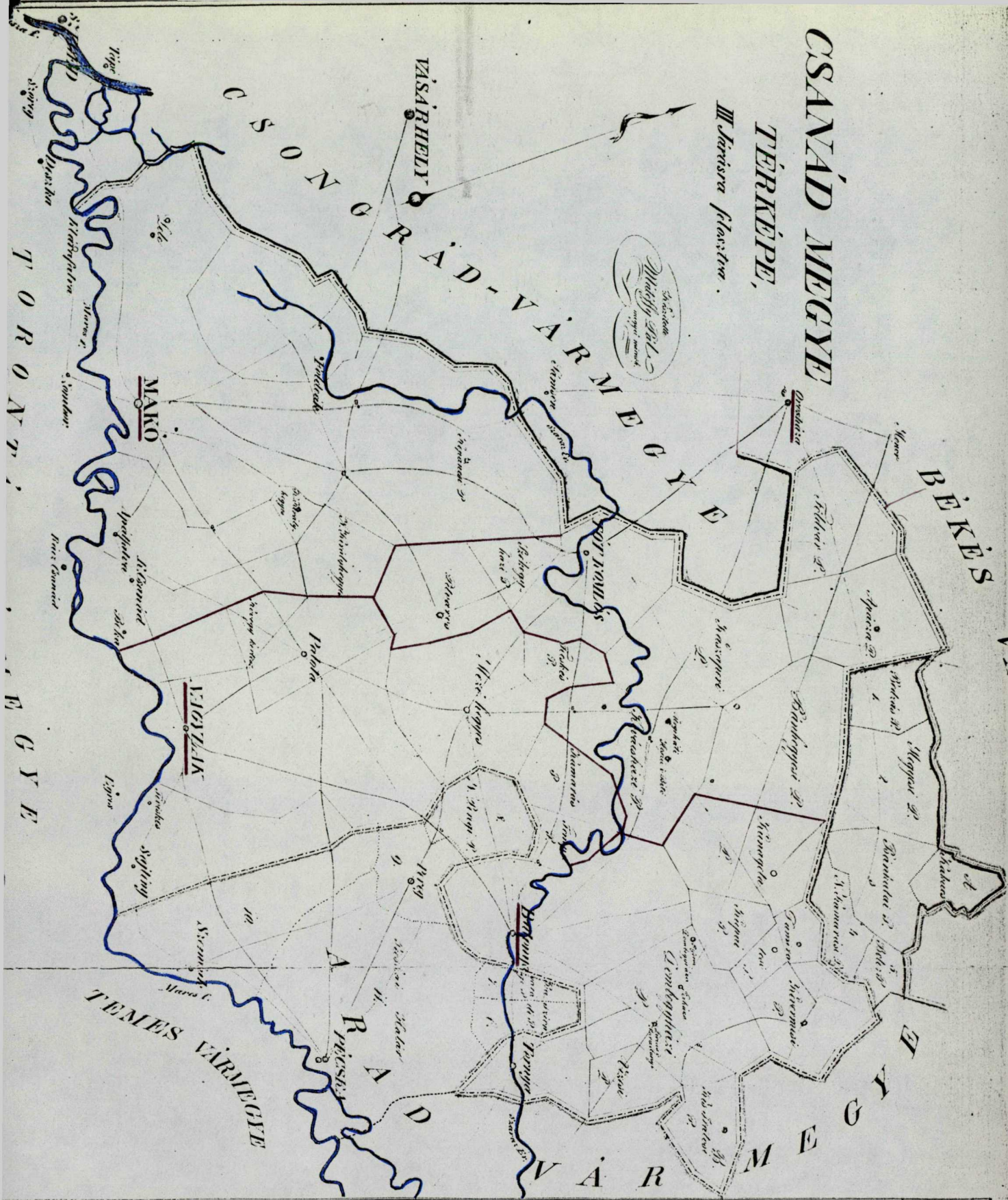

Csanád megye járási beosztása 1850-1854

CSANÁD MEGYE

TÉRKÉPE,

III. Járásra felosztva.

Csanád megye törvénykezési járási beosztása 1850-1854

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	1
Bevezetés	2
Csanád megye helyzete a császári csapatok bevonulása után	7
Csanád megye közigazgatása 1849-1854	11
Csanád megye igazságszolgáltatása 1849-1854	48
Utószó	63
Irodalom	65
Jegyzetek	67
Táblázat	
Csanád megye népessége és nemzetiségi viszonyai 1850	
Megjegyzések a táblázathoz	
Térképek	
Csanád megye járási beosztása 1848-1849	
Posonyi járási beosztási terve 1849	
Csanád megye járási beosztása 1850-1854	
Csanád megye törvénykezési járási beosztása 1860-1854	
Csanád megye járási beosztása 1854-1860	